

HITZAURREA

«Trinitate alemana» literaturan, irakaskuntza sisteman batik bat, Goethe, Schiller eta Lessing dela, dago esaera. Alemanentzat, Goethe eta Schiller klasikoak diren artean, hirugarrena preklasikoa da, nolahi ere. Lessing, idazle eta pentsalaria, literaturan bezain figura gailena filosofiaren nahiz teologiaren historia modernoan eta kristautasunaren kritikan, *Aufklärung* edo Ilustrazio alemanaren adierazle nagusietakoa da, nagusia ez esateko, bere obra askotarikoogatik bezainbat —poeta, dramaturgo, fabulista, kritikoa, itzultzaile, estetikaren teorikoa, filosofo, polemista (anti)teologikoa— berak ausarki plazaratu arazo gordiarrek handik aurrera Alemaniako kultura eta pentsamenduan jokatuko duten paper zentralagatik, idealismoan eta ezkerreko Hegelzaleengan bereiziki eta protestantismo liberal Bibliaren kritikoa. Erljio naturalari eta errebelatuari buruzko gogoeta ilustratu ingelesa eta frantsesa erradikalduz, arrazionalismo goiztiar horren nolabaiteko itxikeria eta zurruntasuna ere gaudituz aldi berean, sinesmenaren eta arrazoiaren erlazioen auzia planteamendu global batera zabaldu zuen, Jainkoa, Natura eta Historia aurrenik batera, gero ordea arrazionalki bai, baina baita historikoki ere, aditzeko ahaleginean, arrazoimenaren beraren historikotasuna gogoanduz bide batez; horrela Ilustrazioa bere barrutik zapartarazi eta bilakabide berriak garatzera behartu baitu.

Lessingen gaurkotasuna aipatzen da egunotan. XIX. mendeko sistema handien porrotaren ondoren, pentsamendua berriro krisian

ikusiz, W. Diltheyk Lessingen gaurkotasuna aldarrikatzen zuen: «hura da gaur beharra daukagun gizona»; «gure belaunaldiko poeta hura da» (hura Goethe «klasikoari» kontragarritz, alafede!). Eta apur bat bitxia bada, zeren eta Goethek berak, beste krisialdi batean egon uste zue-
nean, berak ere Lessingen premia aitortzen baitzuen *Eckermannekin Solasetan* (1825eko urriaren 15a): «Lessing bezalako gizon batek egingo liguke falta!»... Krisialdiko gizona da, zalantza gabe.

Bizitza nahasi bateko geltokiak

Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781) urtarrilaren 22an jaio zen, Saxoniako Kamenz herrixkan, pastore-familia protestante kulto batean, hamabi haurretatik hirugarrena bera. Arestian, Saxonia —Leipzig, Halle eta Dresden hiriekin— Ilustrazio alemanaren erdigune bizkorra zen. Aita eta aitona ere idazki teologiko eta filosofikoak argitara emandakoak zituen, eta etxean, txiki-txikitatik, haurra begizabaltzen zuen liburutegi oparo bat izan zuen eskura. Aurreneko maisua aita bera izan zuen. Aita maisuak, irakaskuntza erlijiosoaren eta hizkuntza klasikoaren hastapenak transmititzeaz gainera, hizkuntza modernoetan ere —ingeleza eta frantsesa—, hau ezohikoagoa orduan, oso txikitatik iniziatu zuen. Gero bere ikasketak herrixkako latin-
eskolan hasi zituen haurrak. Buru argikoa baitzen, beka bat lortu zuen hamabi urterekin ikasketak St. Afra Printze Eskolan jarraitu ahal izateko. Printze Eskolak, kombentu sekularizatueta kokatuak gehienak (Württembergeko Kombentu Eskolak deituko dira), Alemania protestante-ko ikastegi bereziak dira, batzuek txit famatuak jakintsu aleman handien mintegiak izan direlako: gure Seminarioen antzera antolatuak, erresumako haur —ez noble— dohaintsuenak, aski txikitatik, Printzearen zerbitzuko pertsonala izateko (pastoreak batik bat), prestatzeko internatuak ziren, diziplina estu eta estudio intentsokoak. Ikasgaien planak batez ere «humanitateei» eta formazio protestante sendo bati begiratzen zion (latina, grekoa eta hebraiera, eta Bibliaren eta doktrina luteranoaren estudio sakona, matematika eta astronomia zerbaitekin; alemanik ia ez eskola barruan). Eskola honek ezarri ditu Lessingek «*Laokoon*»-en eta polemiketan erakutsiko duen formazio klasiko itzelaren oinarri zabal gotorrrak. Bere teatrozaletasuna ere bertan piztu da, St. Afran, hegoaldean eskola jesuitek egiten zuten antzera, festa berezietan antzerkiak errepresentatzen baitziren (latinez, jakina) eta Terentzio eta Plautoren irakurketa ere ikasplanetan sartzen

baitzen. Hamazazpi urterekin humanitateak bukatu eta, beka bati eskerrak berriro, Leipzigeke Unibertsitatean matrikulatu da teologia estudiantzeko (1747).

Leipzig da momentu horretan —ez Berlin—, bere Unibertsitate, liburu azoka, literatura eta teatro bizitza alaiarekin, Ipar Alemaniako kultura eta modernitate zentro nagusia. Lessing gaztea, teologia estudiantearen biziera erretiratu utzi eta, hiri handi urduriko mundutxo literario eta teatrozalean murgildu da laster buru-belarri. Lessingentzat bere askatasuna deskubritzea izan da hori. «Jabetu nintzen liburuek erudito bat egingo nindutela, baina ez nindutela gizaki bat sekula egingo». Liburuetakoko «zeinu hilez garunean itsasten den jakitate teoritsu hotza» laga eta «arima osoaz ikasten den eskolan» («Nathan» V, 6) sartu zen buruz behera. Perretxikoak bezala agertzen eta desagertzen ziren aldizkarien inguruko lagun-taldeetan ibiliz idatzi eta argitaratu ditu bere lehen poesiak: anakreontikoak, gustu ilustratu ofizialari zego-kionez, bera aski berrizalea bazetorren ere. Eta halaxe idatzi eta arrakastaz estreinatu du, hemeretzi urte besterik ez zuela, lehen komedia («*Der junge Gelehrte*», Erudito gaztea), «tipoen komedia saxoniarraren» era tradizionallean. Irakurleak gogoratu behar du, teatro herrikoia garai hartan gutxi gorabehera deabruaren eskolatzat zegoela gaitzikusia. Beraz, konpainia gaizto hauen berri jakin orduko aita pastoreak bere eginahalak egin ditu estudiantetunantea bide oneratzeko; eta, ama gaixotu delako aitzakiarekin, etxera etorrarazi du. Lau hilabete egin du etxean gurasoekin etengabeko tirabiran eta, azkenean, teologia utzi eta medikuntzan matrikulatzea onartarazi ahal izan die. Hilabete batzuek Wittenbergen estudiantu ostean, ordea, elkorkeria haiek ikasteko gogorik batere gabe, bere jokozaletasunak zorrez beteta, literatur munduko lagun inbidian beti, ihes egin du Berlinera askatasun bila, hogeitau urte bete gabe oraindik. Biak, ihes egitea eta diru falta, Lessingen bizitza osoan gaitz kronikoak izan dira.

1748-1751 (lehenengo egonaldia) eta 1752-1755 urteetan (bigarren egonaldia), biziera bohemio literarioa orduantxe ari da sortzen ehun mila biztanle inguruko Berlin probintziano baina indartsu goituketan ari denean, egundoko aktibitatea burutu du Lessingek, idazle, itzultzaile, bibliotekari, kritikoa, erredaktore eta edotariko idazkintzetan. Aldi berean frantsesa, espainola eta italianoa perfektionatzen dihardu. Ezaupide inportanteak egin ditu: Nicolai editorea, Mendelssohn filoso-

foa (honekin batera idatzia du «Pope, metafisiko bat?»): filosofia eta literatura nahastearen aurka), etab., luzaroan adiskide eta lankide izango dituenak. Lessingek idazle bizitza bizi nahi du, baina oraindik Alemanian ez dago lumatik bizitzerik, mila zama modu gainean hartuta ere biziraun ahal izateko (Frantzian ere, burgesia askoz landuagoa zuen arren, Diderot izan da, orduantsu, hori lortu duen lehena, eta ez problemarik gabe). Idazlearen itxaropena Gortean dago. Baina Prusiako Errege Handiak literatura eta kultura alemana arrunt destainatzen ditu; Sanssouci deritzo Potsdamgo haren jauregi dotoreari, modelo frantsesen antzera eraikia eta antolatua dena, kanpotik hala barrutik, eta berton jaun eta nagusi bizi da Erregearen gonbidatu gisa «der Herr von Voltaire», alemanen mesprezatzailerik handiena. (1751-1752 urteetan Voltairen hainbat izkribu itzuliko du Lessingek alemanera). Gortean frantsesez bakarrik mintzatzen ohi da. Diplomazian bezala solas aristokratikoan, teatroan, Zientzien Akademian (Berlinden Unibertsitatearik ez dago), alemanen hizkuntza barbaroa erdeinatu egiten da. Lessingek, ordea, literatura alemanezkoa eta alemana gura du altxatu, hots, ez hizkuntzaz bakarrik alemana, baizik alemana izaeraz ere (nolabait «antifrantsesa» hortaz: baina, kasu, ez adiera politikoa!); beraz, nekez aurki zezakeen onespenerik Gortean. Are, inkontru gaitz batek behin eta betiko zapuztu ditu Lessingentzat Federiko II. arekin inoiz harremanik lotzeko posibilitate guztiak. 1751ko urte bukaera aldera Sanssoucin Voltairek amaitutzat eman zuen bere «*Siècle de Louis XIV*» (prezeski!), Erregeak eta Gortean hain igurikia. Voltaireren esan espresoaren aurka, Richier haren idazkari pribatuak eskuizkribua Lessingen eskuetan utzi zuen. Honek lagunei erakutsi —halako altxorra!—, eta itzulpena berak egingo ote duen ere itxaropena adierazi nonbait. Gortean pasadizoa jakin denean, Voltaire olinpikoak oso minduta erreakzionatu du (aski gizon portatu da, hala ere), Erregeak ez dio Lessingi sekula barkatuko, eta bizitzeko Prusian Estatu kargu edo kargutxorik inoiz eduki ahal izateko, ez du ukanen gehiago aukerarik. Lessing, bere aldetik, oso kritiko izango da bere bizi guztian, Sanssoucin pertsonalki ezagutu eta, ez asko, tratatu izan duen Voltairerekiko.

Idazle gisa Berlinen bizitzeko insegurtasunak titulu akademiko baten komenentzian pentsarazi dio Lessingi. Wittenbergera itzuli eta —aita lasaitzearren ere—, medikuntza serio ikasten entzarratu da,

beraz; gero berriro estudio historiko-filologikoetan murgildu, literaturari heldu, hala ere hilabete gutxian Magister Artium titulua eskuratu du, hain zuzen Joanes Huarte mediku Donibane Garaziko gaineko estudio batekin (latinez, 1751). Urte berean aurreneko bere-bere liburua eman da argitara, Txikikeriak, poesia bilduma bat. Huarteren etorkiaz eta bizitzaz Lessing ez da oso ongi informatua ageri (aitortzen du). Haren espirituaz zera dio: «ausarta da —derizkio—, ez du jokatzeko iritzi arrunten arabera, guztia era bereizi batean juzgatzen eta gidatzen du, bere pentsamendu guztiak askatasunez azaltzen ditu eta bera da bere buruaren gidaria. Baina gauza jakina da gisako espirituak mila paradoxatan jausten direla»; beharbada estudianteak pixka bat bat bere burua marraztu digu berba horietan.

Berriro Berlinen, bere erreseina eta polemika sekula baino zorrotzagoek berehala «Criticus berri» (Sulzer) terriblearen izena Alemania literario osoan zabaldu dute. Professore sonatua lotsagabe zigortu, antzinateko autore ofizialki madarikatuena ohorea bindikatu, iritzi ezarriez burlatu, errespeturik ez erakutsi Luterori berari, ortodoxia protestantea probokatu eta xaxatu, ideia frantses edo ingeles berrien berri eman, haizeak franko astindu ditu inguruan. Literatura aleman berrian kasi arbitro baten autoritatea irabazi du: berak ongi deritzonak, bidea zabalik du. Arrakastarik handiena, alabaina, «Miss Sara Sampson» puskaren estretoa izango du (1755), publikoaren aldetik berebiziko ongiatorria izan duena, tragedia burgesaren hastapentzat obra hori hartu ohi baita gaur. (Ikuspegi historikoan Lessingen «tragedia burgesa» Brechten «teatro epikoarekin» konparatu ohi da). Garaipenaren erdi-erdian, bat-batean, Berlin utzi eta Leipzigera doa berriro, «munduaren bilduma» bezala ikusten duen «musen eta diruaren hirira», momentuko arrakasta aprobetxatzeko asmotan, posibilitate berriak irekiko dizkiolakoan bizitzan idazle bezala aurrera iriteteko. Eskaini zaion posibilitatea guztiz ustegabekoa izan da: patrizio seme gazte aberats bati «formazio suspirioa» ohikoan Europan zehar lagun egitea mentore gisa hiruzpalau urtetan, gastu guztiak ordainduta gehi sari polit bat urteko. Bera den bezalako esperientzia berrien gose-egarrria izanik, hogeita sei urteko Lessingek, plan literarioak errekarra bota eta, ezin ezetz esan izan dio eskaintzari (1756). Amsterdamen, ordea, Zazpi Urteko Gerraren albisteak harrapatu ditu: tropa prusiarrek Saxonia inbaditu eta Leipzig okupatu dute, lehenbailehen etxera itzu-

li beharrean dira. Gerrapeko hirian, egiteko iraunkorrik gabe, mila zeregintxotan zipriztinduta ibiliko da (erreseinak, itzulpenak), proiektu berriez burua bero-bero, antzerkiaren inguruan batik bat (esperimentu antiheroiko baten ideiarekin, geroago «*Emilia Galotti*» izango dena). Kilikolo horietan E. C. von Kleist okupazio tropako ofizial poetarekin ezaupidea egin du. Lessingek ez du inoiz ahaztuko pertsonalitate harrigarri hau, militarra eta poeta, laster hilko dena prusiarren austriar eta errusiar elkartuen aurkako Kunersdorfeko bataila odoltsuan jasandako zaurien ondorioz, eta «*Mina von Barnhelm*» drama errealistako Tellheim Maiorra (komandantea) haren irudira trazatuko du. Azkenean ostera Berlingo lagunengana biltzea erabaki du Lessingek (1758). Han, Nicolai eta Lessingekin batera, «Briefe» («Gutunak literatura berrienari buruz») argitalpen asterokoa, literatura alemanaren garapidean garrantzizkoa, martxan jarri du. Famatua egin da, esaterako, 17. Gutuna, Gottsched antzerkiaren teoriko printzipalari egiten dion kritika zehakorraz. Fabulak argitaratzen ditu, eta —antzerkiarekin ere egin ohi duen moduan— fabulari buruzko azterketa teorikoak ber denboran. «*Philotas*» ekitaldi bakarreko drama argitaratzen du, gerrak inspiratua; Sofoklesi buruzko ikerketa, Dideroten itzulpenak, etab. Etengabe lanean ari da beti mila lanetan, arrakastatsu.

Eta bat batean, berriro, ez zer eta ez hura, desagertu egin da Berlindik, inori inolako esplikaziorik emateke eta lagunak adiotu ere gabe. Mundu guztia zur eta lurtuz, beste ezer ez baina segurantzia ekonomiko osoa ematen zion Herrialde Gobernamentuko idazkari kargua onartu du, Leipzigen von Kleisten bidez ezagutu izaniko Bogislaw F. von Tauentzien Jeneral prusiarren zerbitzuan Silesiako Breslaun (orain Wroclav). Bera saxoniarra izanik, eta are gerra garaian, prusiarren zerbitzu hori ez zen egiten ulerterrazegia. Zergatik egin zuen? «Egia aitortzeko, badut egunero gutxienez ordu laurden bat, ni neu ere harritzen naizena». «Ihesi», zalantza gabe; baina bere buruaren bila ere bai agian. Ez zuen lan handirik, irabazi ona, arratsalde guztiak libre bere grinetarako (antzerkia, jokoak) eta estudiorako. Hiriko Bibliotheca Rhedigerana bikainaz baliatuz, «*Laokoon*»erako aurrelanak apailaketan (ordura arte ibili izan ez zuen alor bat hain zuzen) eta «*Minna von Barnhelm*» bukatzen/orrazten eman zuen denbora (1759an agertu da Voltaireren «*Candide*», Ibon Sarasolak euskaratua dagoena; Men-

delssöhnen esanean, aipaturiko «*Minna von Barnhelm*», eta are gehiago «*Nathan*», *Anti-Candide* saioak bezala uler litezke) eta batez ere, azken bi urteak, lehen lau mendeetako Elizako Gurasoen idazki denak sistematikoki irakurtzen. Gero, Fragmentoen polemika handia sortzen denean, Lessingek teologian *dilettante* soiltzat joko du axolagabeki bezala bere burua; baina H. Thielickek karrerako teologo baten formazio sakona baieztaketan dio. Prusiaren garaipen mirarizkoarekin gerra amaitu eta bere mezena von Tauentzieni Potsdamera lagundu dionean (1763), erregearen zerbitzuan ofizioen bat, oraingoan bai, Jeneralaren gomendioarekin eskuratuko zuen ustea ustela atera zaio berriro. 1766an «*Laokoon*»en lehen partea publikatu du, ezusteko osoa, txalo beroz txalotua, publiko letrazale alemanarentzat, ordura arte Lessing ez zuena antzinatearen ikertzaile gisa ezagutzen: baina autoreari Kasselgo Antzinaki eta Moneta Gabinetean arduradun karguko atea irekitzeko ez da izan aski. Gomendio guztiak ez dira aski izango, Berlingo Erret Bibliotekan bi bider harentzat eskatuko den bibliotekari postua eskuratu ahal izateko. Federiko II.ak uko egin dio beti.

Horrela, Breslau utzi eta, Berlinen batera eta bestera lanbide finko baten bila bi urte pasa ondoren (1765-1766), Hamburgotik etorri zaio eskaintza.

Bitartean, azken urteetan bestelakotuxea dago jadanik Europa, eta bereiziki Alemania, kulturaliki edo ideologikoki bezala politikoki. Prusia bazterreko probintzia bat izatetik europar potentzia bat izatera pasa da. Austriako Jose II.a erreformatzen ari da jo ta ke bere lurraldeetan. Tortura sorginen epaiketak ezabatuak izan dira Austria nahiz Prusian. Hain zuzen erresuma bion norgehiagoka bat bezala dago zein ilustratuago (Ilustrazio despotikoa). Hirietako burgesia anbizio politikoak erakusten hasia da, Bernan Henziren erreboltak patriziatuaren aurka porrot egin eta buruzagiari bi lagunekin lepoa moztu dioten arren. (Lessingek «*Henzi*», fragmento geratu den tragedia bat idatzi du). Voltaire eta Rousseau, zenitean daude («*Contrat social*», 1762; «*Traité sur la tolérance*», 1763), Entziklopediaren bolumenak urtez urte agerketan eta Europa osoan zabalketan dira, Parisetik zabaltzen baitira Argiak. Baina, bestetik, aurreneko jardun ingelesa Alemanian 1750ean landatu da Hamelinen; hau da, Lehen Ilustrazioko edo Ilustrazio frantseseko arrazionaltasun linealaren tokian, bizidunago eta sentikorrago bat —«ingelesagoa», zilegi bada— goitketan hasi

da, estetikoago eta libreagoa hain zuzen. 1750 urte horren inportantzia, bai R. Koselleck eta bai O. Marquardek aski azpimarratua dago pentsamendu modernoko biragune handiaren orpo gisa. 1750 urtea, politiko eta ekonomikoki seguruenik ezdeusa da, baina emankorra oso kulturalki. «Kapastak azido butirikora bezala kontzeptuen historialariak beti 1750era datoz», idatzi du Marquardek. Antropologia, estetika, historiaren filosofia, orduan pizten dira. Autokontzientzia berri bat hasi da argitzen.

Hamburgoko burges aberats talde batek Hansa-hiri horretan «Teatro Nazionale» sortu gura du eta «dramaturgo» bezala Lessing kontratatu. Lessing ez dago prest dramak seriean kontsumorako ekoizten dituen makina izateko; baina interesatzen zaio proiektuan parte-hartzea. Ordura arte antzerkia, edo Gortekoa (Alemanian Gorte eta Gortetxo pila dago, noski) edo herritar ibiltaria izaten zen. Erret Teatro edo Gortekoak nobleentzat eskusiboak ziren eta jauregian egiten zen antzezpena; herriaren teatroa —nekazari nahiz burgesena— ibiltaria zen herriz herri eta ez zuen izaten antzezteko lokal finkorik: teatro taldea kirmesetan- edo zetorrean, ataurre edo egilorren (barrakoi) batean antzezten zen, herri edo hirian jendea biltzeko zegoen edozein aterpe itxurosotan, edo aire librean (elizan ez!, antzerki herritarra Elizak gaitzetsia zegoen-eta). Hamburgon, bada, «Teatro Nazionale» bat, hots, antzoki burges edo herritar egonkor bat, bere eraikin eta bere aktore talde propioarekin eta programa bariatu jarraituarekin, fundatu dute. Lessingen zeregina programazioan aholkatzea izango da antzezteko obren aukeran, testuak sortzea (nahi bazuen), eta antzezturiko obra guztien erregistro kritikoa egitea astean bi aldiz agertzeko aldizkari batean, jendaurre antzerkizalearen informazio eta formaziorako. Horrela sortu da «Hamburgoko dramaturgia», Lessingen izenburu ezagunenetariko bat. Idazleen autonomia ekonomikoaren betiko bere gogoarekin, Lessingek enpresa editorial bat berak eratu du, inprenta bat muntatu berria zuen Johann Boderekin batera, aldizkaria ateratzeko, bere aurrezki denak proiektu horretan inbertituz, urteetan zehar eta batez ere Breslaun bere soldataz eta jokoan irabazitako ez gutxiaz osaturiko 6.000 bat liburuko bere biblioteca pertsonal ederra ere enkantean salduz kapitala gehitzeko. Enpresa honek laster lur jo du, eta Teatro Nazionalaren egitasmoak ere bai, jendeak teatro modu tradizionalari atxikiagoa jarraitzen baitzuen (komedia barregarriari), gure gizona berriro leporaino zorretan geratuz. Lessing 1767ko

apirilean iritsi zen Hamburgora; 1769ko irailean Wolfenbüttelgo Bibliotheca Augustan (Leibniz ere bibliotekari izan zen berean) ardura-dun izateko eskaiutza, bere egoeran nekez uko egin ziezaiokeen eskaintza, helarazi zion Braunschweigeko Dukeak. Dena den, Hamburgoko egonaldi laburrean besoak antxumatuta ez da egon. «Laokoon» zakar kritikatu zuen Klotzi apenas leunago erantzunez, «Gutunak antzinatea - rekiko gaiatz» eta «Antzinakoek heriotza nola irudikatu» paratu ditu azkar, «Laokoon»en segidari ekinez halaber. Hamburgon König eta Reimarus familiak eta Goeze Pastorea ezagutu ditu. Hansa-hiria uztear, Herder hogeita sei urtekoa bisitan izan du hamalau egunez. Nekrologiorik objektiboena eta idazlea sakonki bezain aberats ezagutzaileena, Lessing hil dadinean, gazte horrexek idatzia izango da.

Wolfenbüttel (1770-1781) izango da bere azken geltokia. Hemen, Bibliotekan aurkituriko hainbat eskuizkriburen argitalpenez gain, mendeko polemikarik sonatuena letra alemanetan piztuko du; «*Emilia Galotti*» estreinatu, «*Nathan*» poema dramatikoa ondu, etab., eta «*Gizadiaren hezkuntza*», «*Zerbait gehiago Ezezagunaren papere - tatik errebelazioari buruz*», «*Erljio errebelatuaren jatorria*», testu polemikoak, heldutasuneko obra gailenak, ilustrazio alemanaren gailurra eta eztanda. Lessingek sasoi betean ematen du. Baina bakardadea gogorra egiten zaio. Osasuna ere laster etorri zaio behera. Depresioak eta melankoliak, borroka eta amorruekin tarteka, zantzen dute. 1776an, Eva König, Hamburgon ezagutu zuen enpresari baten alarguntsarekin ezkontzen da. Jaio eta hogeita lau ordurako haurra hil egin zaie («ene poza laburra izan da»); egun batzuek geroago emaztea hil da («egin dut falta zitzaidan esperientzia»). Gainbeherako bizigiroa. 1778an (Voltaire eta Rousseau hil diren urtea) J. H. Campe pedagogoak bisitatu du, Wilhelm eta Alexander von Humboldt anaien, aristokratek ohi zuten haurren etxekomaisua izan baita hori, ilustratu eta iraultzazalea. 80ko uztaietan Jacobik bisitatu du: honen «*Solasak*» argitaratzeak Lessingen inguruan polemikarik sutuena haren heriotzaz haraindi luzatuko du, istiluon erdian hilko baita Mendelssohn adiskide leiala. Aro bat ilunabartzera doa. 1781eko otsailaren hamabostean hil da Lessing. «Eszena hau bukatu da», esan bide du koman sartu baino minutu batzuek lehenago. Perpaus horixe bera Mendelssohn adiskideari azken gutunean idatzia zuen. Hiru hila-bete geroago Kanten «*Arrazoimen hutsaren kritika*» agertu da.

Antzerkiaren erreforma, publikoaren erreformarak o

Ilustrazioko teatro alemana Italia, Frantzia eta Ingalaterrako influentzien emaitza da: Alemania batez ere hartzailea izan da, eta poliki-poliki (Lessingen eraginez, besteren artean) eraldatzailea gero, berria horrelaxe sortzen baita literaturan eta kulturean, elkar eragintzaz. «Commedia dell'arte» italiarraren influentzia Alemanian XVI. mendean gero nabaritzen da. Horrek eta komediante ibiltari ingelesen arierak bidea urratu diote, testuari lazoki bakarrik loturiko teatro herritar, jokamolde zaparrastatsuko, maiz astakilo edo obszenoraino gordin, herri xumearen dibertimendua beste xederik gabeko bati. Komedian pertsonaia tipifikatuak antzezten ziren (Pantalone, Arlecchino, Capitano, Dottore, etab.), eta akzio eta amaierak ere eske- ma jakina izaten zuen. Hasi eta buka bitarte horretan aktoreek jendea entretenitzeko libre zeukaten testuaren nahiz ekintzaren nahi adina inprobisazio. Teatro honetan aktorea eta akzioa bera zen dena — garrasi, keinutzar eta kolpeka—, ez testua, beti aski topikoa; eta landar jende kaskarroenaren kontsumorako bakarrik izaten zen, noble- ek eta elizak —Orixek esango zukeenez— gortzetsia. XVII. mende- an, Frantzian aurrena, komedia hori arrafindu eta Gorteko trebatu da, hots, literarioa bihurtu da, laster Europa osoan imitatua izateko. Frantzia ilustratu honi Alemaniak asko zor dio. Hemendik garatu da «tipoen komedia saxoniarra», Gottsched prezeptista akademikoak erreformatu eta burgotarrak —burgesia— hezitzeko tresna bihurtua, hau da, hirietako jendea «ilustratzeko». Teatro aski sinplea da. Pertsonaiak bizioren baten (lukurreroa, jokalaria, kapitain harroputza) esterotipoak izaten dira; eta komedia guztia, hura ahal bezainbat ridi- kulizatzean datza.

Besterik zen Gorte eta jauregi-tako teatroa (Corneille, Racine). Aktore taldeak printzipioz berdinak ziren Gorteko eta antzerki ibiltari-koak, alegia berdin profesionalak ziren, eta Gorteren baten kontratua lortzea eta hala jarraitzea izaten zen talde guztien uzia. Baina jendau- rrea noblea izatean, gaiak ere nobleak izaten ziren eta «nobleagoa» jokamoldea ere: testua elizkizunetako antzera solemneki errezitatzen zen, aktoreen keinuek marioneten mimika rokoko mekanikoa errepro- duzitzen zuten eszenatokian. Eta, oroz gain, Errenazimentuaz gero eta batez ere barrokoan aginketan zuen poetologian, «estamentuen klau- sula»ren arabera, tragediako pertsonaiek klase nobleetako jende gur-

garria izan behar zuten, komediakoek klase beheeretakoa barre garriak; zenbat altuagoa izan sozialki edo sinbolikoki antzeturiko heroi tragi-koa, hainbat hunkigarriagoa suposatzen zen hark eragin ondikoa, hainbat handiagoa tragediaren efektua. Tragedia —beraz, teatro serioa— nobleentzako bakarrik zen, eta gai heroiko eta sentimendu eta pertsonaia nobleetakoa. Nekazari eta kaletar edo burgesen tragediarik ez zegoen; horien istorioak, definizioz, komediak bakarrik izan zitezkeen. Hain zuzen jauregietan sarbidea aurkitu ahala joango da antzaldatuz komedia, izaera komiko satirikoa alboratu eta, baserritar edo burgotarren maitasun istorio sentiberetan espezializatzen hasiz hasieran («*sentimental comedy*» ingelesa, «*comédie larmoyante*» frantsesa). Eboluzio honekin, gehi Dideroten praktika («*Père de famille*») eta kritika teorikoa («*De la poésie dramatique*»), bidea zabalik zegoen Lessingentzat Ilustrazioko tragedia burges alemanaren oinarritzatzailea bilakatzeko.

Gaur zinema eta telebista diren legez, XVIII. mendean kaletar- raren —burgesiaren- ikuskizuna, haren entretenimendua eta kultur kontsumoa, teatroa zen, hots, komedia. Jeneralean ez dugu pentsatzen zinema eta telebista ikusliarrak moralizatzeko daudenik. Baina ezta- baidak behin eta berriro sortzen dira, gazteen biolentzian, esaterako, telebistako filmeek zer eragin duten. «Zein da komediaren xedea? Ikusliarren ekanduak eratzea eta hobetzea», deritzo Lessingek («*Beschluss der Kritik über die Gefangenen des Plautus*»). Itxuragabekoa begitandu dakiguke gaur apika moralismo hau. Goethek berak, teatroan sartzen den bezain ona edo gaiztoa ateratzen dela ikuslea, baieztatzen zuen. Nietzschek jasanezina zen artea- ren halako ikuskera «deprimentea». Schadewaldt, bien iritzioi lotu eta, tradizio hau Aristotelesen interpretazio oker baten gainean eusten dela frogatzen, entseatu da. Guretzat hori berdintsu da. Komediari hobere- na —dio garbi asko Lessingek— ez da arauak zorrozki betetzen dituen, helburu moralari gehien hurbilketan zaiona baizik. Errenazimentuaz gero nagusituz joan den Aristotelesen Poetikaren interpretazio arruntean, artearen eta literaturaren helburua morala da, *prodesse et delectare* horaziarra ere halaxe endelegatuz. Lessingek berdin moralki definitu ditu fabula edo alegiaren xedea, edo epigra- maren funtzioa ere (eta Lessingentzat, teologiaren edo erlijioaren xedearekin ez da oso bestela izango, azken batean). Ilustrazio arrazio-

nalistan artearen helburua beti morala da, erreforma soziala eragitearen zentzuan. Beraz, antzerkiarentzat ez da aski izango banitate aris-tokratikoaren asegarria izatea jauregietan, edo bulgo arlotearen entreenigarria izatea hiri eta baserrietan, ezpada sozialki eraldatzailea izan dadila, esijituko du kritiko ilustratuak. Oinarrizko puntu honetan Lessing ez da Gottsched eta Ilustrazio zaharretik deusetan bereizten. Gero bai, beste arazo bat da, moralismoa nola konprenitzen den kasu bakoitzean. Esaterako, Goethek objektatzen duen hori, Lessingek aski ongi ikusia zuen hark baino lehen. Ados, —irakurtzen diogu «Hamburgoko Dramaturgian», 29. atala—, Molieren lukurrak ez du sekula lukur bat hobetu, Regnarden jokalaria sekula ez jokalaria bat hobetu; ero hauek ez ditu barreak hobetzen. Baina, «beraienezat okerrago, ez komediarentzat!», erantzuten du. Komediak aski du, gaixo erremediogabeak sendatu ezin baditu, osasuntsuak osasunean sendotuz. Molieren lukurrak, lukurrari irakatsi ezin diona, eskuzabalari irakas diezaioke; eta Regnarden jokalaria, jokatzen ez duenarentzat lezio ona da. «Poesiaren genero guztiek behar gaituzte hobetu —idazten du—, hori frogatu beharrik baldin badago, tamalgarria da; are tamalgarriagoa, horretan zalantza egiten duten poetak badaude» («*Hamburgische Dramaturgie*», 77. atala). Izan ere, poesiak —literaturak, alegia- gizatiartu, humanizatu egiten gaitu. Karakter hau edo hura ridikulizatzen duen komediak, edozertarako ridikuluaren zentzuan sentiberatzen gaitu; tragediak, erruki sentimendua gure baitan sakontzen. Ezin dugu morala mekanikoki ulertu: Lessingek ez du antzerkia «bertuteen eskola» bat bihurtu gura. Egia da Ilustrazioan bazegoela joera arrazionalista, antzerki ona bezalaxe morala, perfekzio arauen suma batek txiki-txikieneraino dena arautua suposatzen. Baina Lessing, puntu horretan, ilustratua baino erromantikoagoa kontsideratu ahal izango genuke; edo, agian hobe (*Sturm und Drangeko* desmasiekin kritiko agertu baita), humanistago eta protestanteagoa soil: askatasun edo kreatibitate indibidualaren alde, arau edo estereotipo guztien gainetik.

«Tipoen komediatik» hasi izan zen arren, antitipoaren drama da, Lessingek laster apropos egiten duena, «Juduak» adibidez (1754; baina 1749an paratua, autorearen esanean: hogeituro urte besterik ez zuela, beraz): judu jantzitako lapurrek basoan asaltatu duten baroi jaun, juduen aurka aurreiritziz betea, itxuragatik kristaua zirudien judu

batek salbatzen du. Hots, bertutea ez dago «tipoetan», ez da inkarnatzen klase edo taldeetan (klase bat, karakter bat, bertute —edo bizio— bat, identifikazioen maneran: kristauak onak, juduak gaiztoak; handikiak sentimendu noblekoak, laborariak zekenak, ateistak immoralak), pertsona konkretuetan baizik. Urte berean idatzi du Lessingek «Henzi», agitu berria zen matxinada politiko baten protagonistaz, orduan ez baitzen batere ohikoa eszenarako heroia honelako jazoera hurbiletan hautatzea. Militarren bertute tipikoa ohorea bada, «*Minna von Barnhelm*»en ofizial prusiar batek, amodioagatik bakarrik ezin eta, azkenean errukiagatik nola lortzen duen askatzea ohorearen bere kartzelatik, planteatzen da. Lessingek subjektu modernoaren sorrera azaltzen du —komentatzen du Peter J. Brennerrek—, aldi berean hasieratik bertatik horren hauskortasuna erakutsiz. Norbanako modernoa hozitzen hasi da, bere kontraesan guztiekin, teatroan.

Urte batzuek geroago, «*Sturm und Drang*»eko aldagoiak idazle aleman gazteen artean jeinuaren erabateko jareitasunaren doktrina barreia dezanean, ez tradizioi eta ez eskolari inolako estekarik gabe, Lessing norma finkoen eta idazlearen diziplinaren alde agertuko da. (Werther «*Emilia Galotti*» eskuetan duela hiltzen da: Lessingi omenaldi keinu bat. Baina honi ez zaio batere gustatu, antza, eta Goetheren «*Berlichingen*»ek ere entusiasmatu ez beste guztia egin bide du). «Jeinuaren eusleen mugimendutik aldaratzen duena, zerbait inportantea da, —ohartzen du Max Kommerellek—: bere fedea artearen legezkotasunean eta artean legearen betegintza gisa, baina, batez ere, batere aintzat ez hartzean poetaren subjektibitatea, poesian hori espresatzen den bezainbatean». Poeta, beti, artisau maisu bat da harentzat. Erromantiko bat izatera inoiz heldu gabe, hortaz, autorearen independentziaren borrokari bat izan da bera hala ere estekadura klasizisten (arrazionalisten) aurka. Ilustrazio goizean, J. C. Gottsched gogotik permatu da literatura barrokoa —herri teatroa bereiziki- erradikalki erreformatzen eta jasotzen (zibilizatzen!), klasizismo frantsesaren antzera erregela akademiko estuekin arautuz («*Versuch einer Critischen Dichtkunst vor die Deutschen*», 1730). Leipzigecko bere katedratik, letretako maisu eta autoritate sakratu bezala agintzen zuen. Lessingek, ordea: «Inork ez du ukatuko, diote Bibliotekako autoreek, teatro alemanak bere estreinako hobekuntzaren parte handi bat Professore Gottsched Jaunari zor diola. Inor ez hori, ni naiz; nik zeharo ukatzen

dut», exabrupto lotsagabearekin hasten du, Gottschedekin kontuak garbituko dituen «17. Gutun»eko eraso famatua (1759). Egiaz, Lessingek asko zor zion Gottschedi, eta agian berak uste baino hurbilago zegoen orduantxe ere harengandik, artearekiko esijentzia moraletan esaterako. Ez dago zergatik lehen Ilustrazioaren merezimenduak ukatu. Gottschedek, bai teoriko gisa eta bai autore eta itzultzaile gisa, ekarpen handia egin zuen Alemania ilustratuan jenduarrearen gustu literarioak txukuntzeko, leuntzeko. Bakarrik, profesore arrazionalistak sentimendu eta inspirazio plantxatuak soilik dastatu ahal zituen, eta, azken batean, arlotekeriak eta mintzamoldeko sinomino eta haizepuzkeriak bezalaxe, miragarrizkoa oro poesiatik edo grinatsua teatrotik desterratzen zituen, neurri eta hharmonia klasikoen aitzakiaz: Shakespearren indar basatiak higuin eragiten zion eta Klopstocken poesia biziberoa ezin eramangarria zitzaion. Lessingek leporatzen zion Gottschedi, literatura alemana, imitazio artifizialen bidetik sarrarazi (frantsesen imitazioa), eta abiada berri propio baten sorrera eta bilakaera, lagundu ordez, eragotzi egin zuela, bere prezeptiba klasizista/arrazionalista itxiarekin. (Filosofian funtsean berdina izango da Kanten kritika Ilustrazioari, dogmatismoa baita, hau da, arrazionalismoaren —«arrazoimen hutsaren»— kritika falta, hark ere egozten diona). Garaiko eztabaida literario nagusian —eredu klasizistarena— Gottscheden eta «suitarren» artean (Bodmer eta Breitinger), Lessingek hartu duen posizioa konplexuegia da hitz bitan esateko. Dena zen katramilatsuegia. Edo, gauza gehiegi zegoen dena denarekin korapilatuta. Arauaren ala inspirazioaren (jeinuaren) lehentasunaren auziarekin, eredu frantses ala ingelesaren eztabaida nahasten da: Shakespeare versus Racine/Corneille; guztiaren barnean nolabait Antzinako eta Modernoen kereila dabil jokoan; honez gero Antzinakoen beren interpretazio zuzen(ago)aren afera eransten zaio ordea: Antzinakoen interpretazio frantsesa versus alemana; honi Winckelmannek eman dio —1755— berealdiko bultzada. Lessingek polemika sistematiko bat eredu frantsesarekin ez dauka, baina hiru batasunen edo nolana hiko arau artifizial guztien gainetik talentua lehenesten du —Bodmer eta Breitingerrekin baino areago—, originaltasuna, ekintzaren garapenaren naturaltasuna, eta jenduarrearen hunkipena batez ere, zirrara. Obra ona ez du arauzkotasun perfektuak egiten. Baina joera «antifrantses» honetan —egia da, maiz kritikatu dituela klasiko frantses handienak—, bere aliatu kementsuena Diderot du hain zuzen, berak aparte estimutzen

duen teorikoa eta autorea («Aristotelesez gero ez da egon teatroaz okupatu den beste espiritu filosofikoago bat»). Voltairekiko kritika eta ziri-ka konstante bat izango da Lessingen traiektoria osoan («el adversario mayor y el más agudo crítico que ha encontrado Voltaire en el siglo XVIII» derizkio Cassirerrek: *La filosofía de la Ilustración*, 1972), baina haren itzultzaile, komentatzaile eta ikasle saiatua izan da aldi berean. Topiko faltsu bat badago, oso zabaldua, Alemaniako pentsamendu eta kulturako joera «antifrantzesak» inbasio eta gerra napoleonarrekin esplikatu ohi dituen: lehenengo, gertakariak baino mende erdi bat berandugo jartzen du haien kausa; bigarren, joera «antifrantzes» (berdenboran aski frantses) horien jatorria historikoki literario-kulturala izan da, ez politikoa, eta gutxiago nazionalista, Alemania oraindik Inperioaren kontzeptuarekin bizi da eta, inolako aspirazio nazionaletatik urrun.

Ilustrazioarentzat eredia klasiko greko-latinoak zirela dogma zen, Frantziaren bezala Alemanian. Klasikoa da «arrazoizkoa», eta arazoizkoa da naturala, hiruron berdinketa Lessingek ez zuen auzitan jartzen printzipioz (M. Kommerell: «Aristóteles fue equiparado pretendidamente a naturaleza y razón»). Baina, bat, gaur eta gaurkoa produzitu behar zen; eta, bi, egiaz klasikoa al zen —hots, arazoizkoa eta naturala—, frantsesak halakotzat saltzen eta alemanak erosten ari zirena, ala, askoz gehiago, original klasiko grekoaren imitazio baten (Seneka) imitazioaren (frantsesa) imitazio alemana? Lessingek literatura alemanarentzat bide propio bat bilatzen zuen, imitazioek ez baitute inora eramaten. Dena Frantziaren (Versaillesko Gortearen) imitazioa zen Alemania batean, literatura ere Frantziaren imitazioa lotu zuen Gottschedek. Teatro arloan sekula sartu ez balitz, hobe izango litzatekeela, esateraino zakartu zaio, horregatik, Lessing. Teatro frantses klasizista, azaleko itxurak kendu eta, barnenean eta funtsenean zein ezklasikoa den, salatuko du, egiazko klasikoetara itzulera aldarrikatuz. Klasikoetara berritzuli beharraren aldarrikapena konstante bat da Lessing baitan, genero guztietan (fabulan bertan ere, Lafontainen alegien xarmarentzat sensibilitate gutxi erakutsiz bide batez). Bide berri eta oinarri berri bila, Lessingek autore klasikoak sakon aztertu ditu, eta —bere interpretazio eztabaidagarriarekin— Aristotelesen berrirakurketa bat egin du, haren *Poetika* zen kanon sakratua irakurketa frantsesetik askatuz, literatura bere jatorrasun eta

garbitasunean berragertarazteko, bere naturaltasun zinez klasikoan alegia. Izan ere, umilia daiteke arrazoimen poetikoa, arauen kunplitze mekanikora lotuz. Hala Voltairek denbora eta leku batasun konbentzionalen arauetara bortxatu du nahitaez «*Mérope*»: eta gertatu, gerta daiteke, teorian, egun batean, Voltairek hor gertarazten duen guztia; baina arrazoizko gizaki inork ez luke egingo hori dena egun batean. Ohartzen gara nola hitzetan, ezen ez arrazoietan, Lessingek kritika honekin Akademia Frantsesarekin kointziditzen duen, honek Corneillen Cidari kritika horixe egin baitio (ik. *La Querelle du Cid*, «Les sentiments de l'Académie Française sur la tragicomédie du Cid»). Baina kritika berdinarenean barnean esanahia kontrarioa da: Akademiak arrazoizkotasuna arauaren pean esijitzen du; Lessingek arrazoizkotasunaren pean araua. Arauak, bestela, ederrari eutsi ordez, artifiziala eta eznaturala probokatzen du. Arrazionala (araua) irrazionalena gertatzen da horrela.

Cassirerrek ongi ikusi du. Lessingen borrokak drama frantses klasikoarekin, sentimenduaren borroka arrazoimenak ezarri konbentzioen aurka ematen du estreina (hori ere badela, esango genuke): grin mintzo bero jatorrizkoaren lekuan, jendetasun eta urbanitate gortetasuaren arazeria artifizial zurbila ipini du teatro frantsesak, Lessingek atelekatzen dionez. «Baina —aipatzen du Cassirerrek haren pasartea— ponpak eta etiketak gizakiak makina egiten baditu, poetaren eginkizuna makina hauek berriro gizaki egitea da». Horrela, Lessingek errebendikatzen duen sentimendu poetikoaren eskubideak, «arrazoimenaren» eskubide eta determinazio berri bat ezkututzen du substantzian: jeinu dramatikoaren kreazioan errebelatzen dena, arrazoimenaren ahalmen gorena da. Baina arrazoimen berri bat da hau. (Arrazoimenaren kontzeptu berri bat da —alegia, Modernitate berri bat—, Lessingengandik Kant eta Idealismoraino garatuz doana).

Letrak beren jatorrizko jatortasunean berrezartzeko, hau da, arte eta genero bakoitzaren garbitasuna definitzeko, mugatzeko interes horri zor zaio «*Laokoon*» halaber, titulu osoak jakinarazten duenez: «*Laokoon* edo pinturaren eta poesiaren mugei buruz». Lessing ez da sistematikoa izan ohi, hemen ere ez da. Berak esango duenez, irakurketak egin ahala bururatu zaizkion eran joan da idazten artikuluoak (kapitulu bakoitza artikululu bat aparte da bere baitan), inolako sistemaren bila ahalegin gabe. Horrek hainbat parentesi, zeharbide, ohar,

digresio, eskurto, joan-etorritan ibiltze libreko aukera ematen dio, irakurlea batzuetan galduta senti baitaiteke basoan. Baina gaia, garaian modako «ut pictura poesis» horaziarraren aurka, hasieratik zuzen destatua dago, ez da inoiz galtzen bistatik. Alferrrik ez nahasteko, irakurleak gogoan izan beharko du, generoen kontzeptuak orduan ez zirela gaur bezala mugatu ohi: «pintura»ren kontzeptuan sartzen da plastika (eskultura); «poesia»k lirika, epika (nobela ere) eta dramatika, denak biltzen ditu. (Beraz, teatroa «poesia» da). Lessingek bi joera kritikatzeko du: poesian, pintatzeko mania (paisaia edo pertsonaien deskribapen barrokoak); pinturan, «alegoriakeria», ideiak aurkeztu edo filosofatu nahi izatea. Generoaren garbitasuna galtzea, funtsean, batean zein bestean. Greziaren espresio ideala Partenoiaren ikusi ohi dugu, ez Eskiloren tragedia batean. Winckelmannek Laokoonen eskultura eta Virgilioren Laokoon literarioa kontragarri ditu, marmoreari jatorragoa —klasikoago, grekoago— iritiz. Gizatasun ideala- ren espresio (greko) gorena plastikan ikusten duen klasizismoaren buruz buru, arte huts gorena, ekintza moldatzen duelako —ez irudi bat edo soil—, eta ekintza delako gizatasunaren espresio gorena, dramatikoa dela, erakusten saiatzen da Lessing. Ederraren espresioa irudimenarekin lotzen da (gaur hori ohikoa da, Lessingi eskerrak hain zuzen); baina ez, aurrenik behintzat, sortzailearen irudimenarekin, hartzailearen irudimenarekin baizik (irudimen birkreatzailea). Arte obraren fruituortasuna, efektuan, ikusleagan eragiten duen irudimenaren mugimenduan neurtzen da. Horretan datza, hain zuzen, literatura- ren gehiagotasuna: pinturak zuzenean ikusaraz dezakeen guztia baino gehiago eta hobeto iradokitzen du Homerok zeharka —hots, bera deskribatu gabe— Helenaren ederra, honek bere inguruko artean eragiten duen inpaktoa aipatuz, gure irudimenari hala espazio azkengabeak irekitzen baitizkio. Beraz, estetika honetan ikuslearen irudimena da instantzia erabakigarria. Kant Lessingi jarraituko zaio (Nietzschek puntu horretantxe kritikatu egingo du Kant). Eta Heideggerrek, hain zuzen pinturak —espresio kontzeptualak ez bezala— irekitzen dizkiola irudimenari espazio azkengabeak, erakutsi gurako digu, Van Goghen zapaten adibidearekin.

Ideak bezala, hizkuntzak ere historian ikusi behar dira, eta literaturak hizkuntzaren historiaren barruan. «*Laokoon*»en irakurketak eragin ziola Goethek aitortzen duen sekulako zauskada, eta obra

horren berebiziko inportantzia literatura eta pentsamendu alemanean, ez lirateke ulertuko bertoko ideiegatik bakarrik, hizkuntza alemanak lehen aldiz hor erakutsi duen giharra eta indarragatik ez balitz. Hizkuntza alemanaren berregile bat da Lessing saioegile kritikoa.

Polemika teologiko-filosofiko artean

Historian artista edo intelektual «autonoma» —teorian Errenazimentuan altxatu omen dena hori— praktikan nahiko berria da. Ilustrazioko autore handiek, goizean kritikoak hasi eta (baina zeren kritiko?), arratsaldean erregeen zilarrezko kuberteriarekin afalduz bukatzen dutela, ikusten dugu, Despotaren faborito (Voltaire Prusiako Federiko II.arena, Diderot Errusiako Katarina II.arena), segurantzia sozial eta ekonomikoa Gorteko jaun eta damen konpainia entretenituan aurkituz. Bere burua jasotzearen aristokraziarekin berdindu-nahastera (askotan ezkontza bidez) aspiratzen zuen burgesiaren fenomenoaren antzera, idazleek eta artistek ere, garai horretan, Gortearen edo jauregi aristokratikoaren abaroan bilatzen dute promozioa — alegia, frantsesek (Europa osoan autore frantsesak dira Gortean estimutzen direnak): alemanek Berlinen bertan alferrik bilatuko baitzuten Gortearen adiguria. Potsdamgo Erret Jauregian hainbat ilustratu frantses eta atzeritar topa zitezkeen: Voltairez gain, Maupertuis matematikaria, Berlingo Zientzien Akademiako lehendakaria («Académie Royale des Sciences et Belles-Lettres», guztiz zuzen esateko); La Mettrie, gizaki makinaren asmatzaile materialista, ateista aitorra; Marquis d'Argens «filosofoa», etab., eta Jamets eta George Keith librepentsatzaile eskoziarrak, Francesco Algarotti italiarra, etab., erregeak bere solaskide izateko deituak eta printze gisa mantenduak, baina «espíritu argitu» alemaniarrik ez.

Marginazioan bizi ziren letra alemanak. «Teatrorik batere ez dugu! Aktorerik batere ez dugu! Entzulerik [ikuslerik] batere ez dugu!», adiakatzen da Lessing («81. Gutuna»). Zer alde Frantziarekin! «Frantsesak badauka gutxienez antzoki bat; alemanak ez dauka txosna bat besterik. Frantsesaren antzokia hiriburu handi oso baten dibertimendua da gutxienez; alemanaren hiriburuetan, txosna bulgoaren irria da. Frantsesa banaloria daiteke, maiz bere monarka, Gorte handios oso bat, erresumako jaun handiki eta ohoragarrienak, mundurik finena entretenitzen duelako gutxienez; alemanak kontent

izan behar du, dozena pare bat partikularrek entzun nahi badio». Autore alemanetan maiz aurkitzen da plainua hizkuntza alemanaren eta partikulazki literaturaren desanparogatik printze eta handikien aldetik. «(Literatura alemanak) ez zuen garatu bere lorea/ Printzeen fabore distiratan», kantatuko du Schillerrek («*Die deutsche Muse*»). Zinez, Frantzia edo Ingalaterraren aldean, Alemania oso atzeratuta zegoen XVIII. mendean politiko-ekonomiko nahiz kulturalki. Errenazimentuko pizkunde humanista, lehenengo batean protestantis- moak, estudioen erreforma eta sustapen oldartsuarekin, bere erara bideratu badu, gero, hogeita hamar urteko erlijio gerrek (1618-1648) zeharo abarrikatuta utzi dute Alemania: landerri nekazaria lardastuta, oihal industria kiskaldurik, hiriak deskeginda, garraio eta komunika- zio bideak basatuta, Inperioa mila eskualdetxotan birrinduta, egiazko autoritate bat gabe, politikoki desartikulatua («anarkia osatua» iritzi- ko dio Hegelek), erlijiosoki zatitu eta sakabanatua hainbat konfesio eta sektatan, kulturalki zarpailduta. Inprimeria, Erreformako gatazke- tan alderdien arma efikaz bezala garaturik, bizkorra Alemanian, lur- jota geratu da: urri eta gaizki inprimatzen da, papera txarra da, kalita- te eskasekoa tipografia gotikoa. Liburu merkatarien estamentua arrui- natua badago, idazle eta irakurzaleena (intelektualena) ekonomiko eta sozialki kasi marginala da. «Liburuen inprimaketa eta salmenta arrunt atzeratua zegoen Alemanian, beste eskualde europarrekin alderatzen bada, irakurtzen diogu P. Raaberi. Baina XVIII. mendearen erdi alde- ra hori aldatu egin da, hainbateraino, ezen Alemanian gizarte ilustra- tuaren sorrera eta finkapenean libreroren gremioak modu absolutuki erabakigarri eta profesionalean parte hartu baitu». Raabek 1764tik aurrera seinalatzen du berpizkunde hau, berriztearen zentroak Leipzig eta Berlinen kokatzen dituela. Idazleak, batzuetan, autonomo biziraun ahal izateko iturri ekonomikoen bila, librero edo inprimatzaileekin batu dira, editore eta banatzaile berak bihurtzeko, etengabe liburu, almanaka, aldizkari beti berriak ekoiztera beharturik. Lessingek ere hala entseatu du eta porrot egin Hamburgon. Idazle ofizioa, karakte- rra eskatzen zuen abentura zen, Diltheyrekin esateko. «Mugimendu bortitzak gazte andana bota du, estreinako aldiz Alemanian, lanbide literarioaren besoetara; baina denak, Weise, Engels, Moritz, Dusch edo zirenak zirelako guztiak, biziaren erdi aldera, bizi ahal izateko, beste genero batzuetako zereginetara jotzera behartuak aurkitu dira, ia beti irakaskuntzara. Besteek, poeta lirikoek batik bat, hasieratik berta-

tik bizimodu erosoagoa eramán ohi zuten, beren barne bokazioarekin bat ez zetorrena, baina noizean behin beren gogozko jaireran jarduten uzten ziena, edo Gortetik errentaren bat jasotzen zuten. Bere bokazioarentzat oztopagarri izango zen inolako posturarik hartu ez zuen bakarra, Lessing izan zen», idatzi du Diltheyk. Baina egia, Lessingek ere, amore eman eta, «Printzearen zerbitzuan» lana hartu beharra eduki duela, da, eta lanbide horrek kontrol edo zentsura modu bat ere esanahiko duela, berehala sortu zaizkion (dituen) polemika teologikoetan ikusi denez. Garaikideek ere, Lessingen Braunschweigecko Printzearen eskaintzaren onarpena, beste hainbat kapitulazio pertsonalen zerrendan bat gehiago bezala juzgatu dutela, Matthias Claudiusen gutun batean (Darmstadt 1777.04.20) hautematen da: [Idazle denak kolokatzen ari dira] «Hamannek erdietsi du, Prusiako Erret Herrialdeetako zerbitzu guztietarik berak nahiago zuena eta hautetsia zuena, Goardiaren magazineko inspektoreburu Königsbergen. Lessingek König Andrea esposatu du eta bibliotekaria da oraingoz Wolfenbüttelen (...). Herder superintendente bilakatu da Weimarren eta Stolberg gaztea Eutingo mandataria Kopenhagenen 3.000 taleroekin».

Wolfenbüttelen, bibliotekako saguaren bere senarekin, aurkikuntza harrigarriak egin zituen laster fondoetan, «Historia eta Literaturaz. Wolfenbüttelgo biblioteka dukaleko altxorretatik» saila sortu eta bertan argitaratzen hasi zituenak. Urtea pasa baino lehen Berengario Tourseko, 11. mendeko autorearen, galdua uste zen testu bat eman zuen ezagutzera; Andreas Scultetus poeta barroko silesiarren argitalpenak jarraitu zuen. Baina argitalpen historikoa, Lessing bere bizitzako azken polemika handian nahastuko duena, «*Anonimo baten fragmentoak*» izan da, Reimarusen ondaretik familiak eskuetara ziona, berak bibliotekan topatua balitz bezala jendaurrean zabaldua (1774 eta 1777). «Fragmentoen polemikak» («Fragmentenstreit»), astiro eta nekez bezala hasi eta gero, urteak iraungo du bizi-bizi, eta modernitateko eztabaida teologiko-filosofiko erabakigarrirenetakoa bilakatuko da, ondorioztua sakonki filosofia alemanarentzat eta, gero, XIX. mendeko Bibliaren kritika protestante liberalarentzat. Polemika horretan edo horren jarraian ekoitzi dira euskaraz eskaintzen den antologia honetako testu gehienak eta mamitsuenak: «*Zerbait gehiago Ezezagunaren paperetatik errebelazioari buruz*», «*Arrazoizko kristau -*

tasuna», «Erljio errebelatuaren jatorria», «Espirituzko eta indarrez -
ko frogantzari buruz», «Nathan jakintsua»...

Hermann Samuel Reimarus (1694-1768) Hamburgoko Johanneum Gimnasioan [Institutua, Lizeoa] hizkuntza orientaletako irakasleak, hiltzean, hainbat eskuizkribu argitaragabe utzi zuen: horietariko fragmentoak argitara ditu anonimoki Lessingek (ik., antologia honetan, «Ezezagunaren paperetatik»). Reimarus —dio A. Schweizerrek— Jesusen bizitza historikoki ulertzen ahalegindu den lehena da. Alegia, Reimarusen aurretik sekula idatzi izan den Jesusen bizitza bakarra, Schweizerren arabera, jesulagun batena izan da, perstiar mintzairan, eta euskaldun bat, Frantzisko Xabierren biloba Hieronimo Xabier Ezpeleta Goñi, Nafarroako Beiren munduratu, izan da idazkiaren egilea, Akbar Hindostango kaiser mongoliarrarentzat. Akbar kaiserra (1542-1605) islamiarra zen bera, baina konkistatu zituen lurraldeetako hinduismoarekin sinpatizatzen zuen, begirune handia erakusten zien misiolari kristauei halaber. Bere helburua konfessio bakoitzeko baliotsuena hartu eta erlijio bateratu handi bat osatzea zen. Datuen hautapena edo bazterketa kaiser interesatuari Jesusen irudirik bikainena azaltzeko moduan adalatuz, atzera eragin ziezaiokeen dena kendu eta miragarriena pilatuz, ebangelioetatik zein apokrifoetatik, Jesulagun nafarraren perstierazko Jesusen bizitza, *ad usum Caesaris*, «faltsifikazio arrafinatu» bat ei da. Lutertarrek behintzat hala ikusi bide dute. Testu perstiar hori XVII. mendean merkatarri baten bidez Europara heldu zen eta, katolizismoa desmozorrotzeko asmoz, teologo protestante batek latinera itzuli zuen, agerian jartzeko, jesuitek, Mogol Handia irabaztearren, ebanjelioaren nolako manipulazioak egiten zituzten —«*Historia Christi persice conscripta simulque multis modis contaminata a Hieronymo Xavier, lat. reddita et animadd. nota - ta a Ludovico de Dieu*», Lugdunum 1639. Jesuita nafar honi buruz ikus daiteke A. Santos Hernández, *Jerónimo Javier S. J., Apóstol del Gran Mogol (1549-1617)*, Iruñea d/g.—. Jesulagunaren Jesusen bizitza apologetiko honetan ez bezala, Reimarusen ikuspegia zorrozki eta estriktoki historikoa da —premisia teologikorik batere gabekoa—, ulertu ahal izateko XVIII. mendea prestaturik ez zegoen modu erradikalean. Zein izan da zehatz-mehatz Jesusen beraren mezua, galdetzen zuen Reimarusen, apostoluek (eta Elizak) esaten dutena eta Jesusek berak esan zuena ebaki eta bereizi nahiz. Reimarusen konklusioan, Jesusen

funtsezko mezua oso laburra zen: «konberti zaitezte, Jainkoaren erresuma hurbil baita». «Jainkoaren erresuma» bere esanahi judu doian ulertu behar da: Bataiariak eta Jesusek adigai hori ohiko adieran erabili dutela, sekula esplikatuz ez dutelakotik ageri da; beraz, juduen ohiko esanahian esaten zuten eta ohiko esanahian nahi zuten ulertuak izan (ez orain egin ohi den adiera teologikoan); beraz, erlijio judutarraren eta itxaropen mesianikoen barruan kokatzen ziren. Jainkoaren erresumaren esanahi arrunta mesianiko politikoa zen: Israel askatu eta munduan nagusiaraziko zuen Mesiasen erresuma. Jesus, hortaz, matxino politikoa bat zen, Israel erromatarren menpetik askatu eta nagusitasunera mundu osoaren gainean jaso nahi zuena. Juduen artean anitz baitziren Mesiasen etorrera hurbila igurikaten zutenak, milaka batzuek aise sinestu zuten agindutako Mesia edo profeta hori Jesus zela. «Jainkoaren semea» kontzeptuak ez zuen deus beste zerutarkirik adierazten: Jainkoaren haurra zen Israel, Jainkoaren semeak ziren Itunaren Herriko erregeak, eta Mesiasa zen bereiziki Jainkoaren semea, hots, kuttuna. Jesus historikoa eta bere mezua historikoki zintzo ulertzekotan, Jainko semetasunaren eta Trinitatearen metafisika dogmatiko guztiak baztertu beharra dago halaber. Orduan garbi ikusten da Jesusek ez zuela inola ere erlijio judua abolitu eta haren lekuan erlijio berririk sortu gura izan. Aitzitik, haren fede ziurra, Mt. 5, 18k dioen bezala, zen, «zeru-lurrek dirauten bitartean ez Legeko hitz ez zipitz batek, zeinu txikiak ere, ez duela baliorik galduko, dena bete arte». Jesus erabat partikularismo erlijioso-nazional juduaren barnean dago; beren beregi debekatu egin ziren apostoluei jentilen lurraldeetara joatea, Samarian sartzea ere, eta Israelen soil-soilik predikatzerara mugatzeko agindu ziren. Apostoluak izan dira, hortaz, gero, zirkunstantzien zamaren pean, erlijio berri bat unibertsala asmatu behar izan dutenak. Bataioa eta Afari edo Euskaristia sakramentuak, etab., elizaren, hau da, apostoluen asmazioak dira: Jesusek berak inoiz ez zuen bataiatu; Afaria behin bakarreko episodua izan da, Pazkoa juduaren ospakizunarekin loturik dagoena, sakramenturen baten sorrerarekin zerikusirik gabe. Jesusek sendaketa harrigarriak egin dituela, bere garaikideek miraritzat jo dituztenak, ez dago zergatik ukatu. Baina ebangelioetan kontatzen den mirari asko eta asko, Jesusen Mesiastasuna, esanahi berri batean, erakusteko baliabide literario teologikoa baizik ez da, a posteriori atondua. Zinezko miraririk (bere mesiastasunaren jainkozko erakusgarria izan behar zuena) ez du egin; bestela ez da ulertzen,

Jesusen auzia hasten denean, Jerusalemgo buruzagiek «zeinu bat emateko» eskaera. Eta Jerusalemen, mundu guztiak haren mesiastasunaren errebelazioa eta froga espero zuenean, egiaz miraria behar zen enegorian, ez du ezer egin ahal izan. Bi aldiz uste izan du Jesusek berak, mugimendu mesianikoa pizteko bere ordu handia jotzera zihola. Behin, apostoluak herriz herri predikatzerara bidali dituenen; seguru sentitu da, herri guztia samaldan bilduko zitzaioala. Hala esan die: «Benetan diotsuet: Gizonaren Semea etorri aurretik ez dituzue Israelgo herri guztiak igaroko». Baina apostoluen predikazioak ez zuen itxarondako herri jaiekia masiboa eragin. Bigarren aldian berak pertsonalki nahi izan du probokatu momentu erabakigarria, asteme baten gainean Jerusalemen sartuz, herriak keinu horretan Zakariaren profeziako seinalea igarri zezan. Baita jendeak halaxe ulertu eta «Hosanna Dabiden Semeari!» oihuka hari atxiki ere bero-bero. Hori ikusi eta suturik, boteretsuei zuzenki buruz buru jarki zaie oraingoan, Tenpluan autoritate osoaz bera jabetuz, trukalari eta saltzaileen mahaiak irauliz, legemaisuak itsuski irainduz, sermoi eta mehatxu gartsutan herria Sanedrinaren eta fariseu eta apaizburuen aurka asaldaraziz. Jesusen portaera guztiak Jerusalemen, judu herriaren azken erabakia derrigortu nahi zuela, erakusten du. Bakarrik, hori ez da, berak uste zuen eran etorri. Autoritateek erreakzionatu eta istorio guztiari amaiera azkar bat ipini diote. Jesus, atxilotua izaterakoan, ikara laborriak hartu du. Eta gurutzean, «ene Jainko, ene Jainko, zergatik abandonatu nauzu?» etsiarekin ezbainetan hil da porrot eginda.

Nola burutu dira apostoluak fingaitz honekin? Jesusek itxaropen mesianikoen betetzea «belaunaldi hau iragan baino lehen»erako agintzen zuen. Orain, beste erremediorik ez da gelditu, Mesiasen etorrera zentzu espiritualista batean berrinterpretatu baino. Israelen, egon, bazegoen promesa mesianikoaren bigarren tradizio hori, Daniel profetak hasitakoa, Mesiasen bi etorrera agintzen zuena, estreinakoa gizatasun landerrean eta oinaze artean, bigarrena loriazko nagusitasunean zeruko lainoetan. Gurutzeko heriotza laidozkoaz itxaropen mesianiko politiko-nazionalak betiko huts egin zuten gero, beste tradizio honi heldu beste biderik ez zitzaien apostoluei gelditzen, Jesus ezagutu baino lehenagoko beren lan astunetara itsasoan edo laborantzian ez itzuli, eta predikazioaren kontura bizitzen jarraitu nahi bazuten, komunitatearen ondasunetatik janean, denak bigarren etorre-

raren zain-zain Jerusalemen bildurik. Esperientzia egina zeukaten, Jainkoaren erresumaren predikazioak bere gizona mantentzen duela: Lukas 8, 1-3k kontatzen digu, nola Jesus herriz herri eta auzoz auzo zebilenean, Hamabiekin, Jainkoaren erregetzaren berriona hots eginenez, hari eta haren ikasleei emakume multzo batek, Jesusek «espiritu gaiztoetatik sendatuek», beren ondasunekin laguntzen zien. Bakarrik, horretarako Jesusen heriotzari beste zentzu bat, de fakto eduki zuena baino, eman beharra zegoen agudo: halaxe asmatu zen Piztuera. Apostoluek Jesusen gorpua ebatsi eta ezkutatu zuten, eta piztu egin zela eta laster itzuliko zela, aldarrikatu zuten mundu guztiari. (Badaezpadan berrogeita hamar egun itxaron zuten, hila hobiratu eta gero, predikazio hau hasi aurretik). Parusia da, beraz («etorrera»), Lehen Kristautasun edo Elizaren sortzailea eta lehen fedearen eduki guztia. Eliza ez da erne Jesusen predikaziotik, parusiaren esperantzatik baizik; eta haren hutsegiteak iraunkortu du. San Paulo tesalonikarrei mila aitzakia asmatu beharrean ikusten dugu, etorrera zergatik atzeratzen ari den. Eta Pedroren bigarren gutunak jada sofisma lotsagabe batekin konpontzen du arazoa, Jainkoaren begitan mila urte egun bat dela esanez. Gure kristautasuna iruzur historikoaren gainean eraiikia da, hortaz.

Reimarusen prosa atseginez irakurtzen da, plazer bat da. Schweitzerrek asko goratzen ditu haren zolitasun historikoa, xehetasun exegetikoaren dohaina, testu zentralak atzemateko sen hutsezina, haren pasarte askoren edertasun literarioa ere. Baina Reimarus, historialari paregabeko zorrotza izateaz gainera, arrazionalista bat da; eta arrazionalista ilustratu gisa, erlijio naturalaren, arrazionalaren aitorlea (deista). Kristautasunaren jatorri gizatar, gizatarregitxoa ebidentzian jarri eta gero, dogma eta irakatsi kristauen arrazionaltasuna jausten zaigu auzitan, jada ezin baitira beren jatorri jainkozkoaren arrazoiaz legitimatu. Erlijio orok pretenitzen du jainkozko jatorrikoa bera bakarrik izatea. Baina denak dira historian sortuak. Kristautasuna, historian noizbait hasi eta nolabait garaturiko zerbait den bezainbatean, edozein fenomeno historiko bezalaxe behar dugu aztertu eta argitu, metodo eta irizpide berberetz; haren irakaspenak, edozein beste doktrina filosofiko edo erlijioso bezalaxe behar ditugu arrazionaltasunaren kriterioekin haztatu, probatu, juzgatu. Mirariek, jainkozko jatorria frogatzen omen dutenek, egon direla onarturik ere hipotesian, ez dute

doktrina baten egia edo ezegia frogatzen. «Mirariekin bi gehi bik bost ematen duela, edo zirkulu batek lau angelu duela, frogatzerik dagoen bezain gutxi dago, mirari pila batekin emendatzerik, kristautasunaren irakaspenetan eta historietan nabarmenki dagoen adina kontraesan».

Lessingek ez ditu Reimarusen fragmentoak, horien edukiarekin ados zegoelako, publikatu. Fragmentoekin batera bere «Diferentziak» edo antitesiak argitara ditu («*Gegensätze*»), eta ez maltzurkeria edo zuhurtziarren bakarrik, jasa bazetorren, bere burua aterian gordezkeo. Alta, arrazoi anitz bazuen publikaziorako: ez zen batere kontent Ilustrazio protestanteko teologia («Neologia» esaten zen) «arrazional»arekin; ez zen kontent, teoria eta doktrina abstraktu bilakaturiko kristautasunarekin: egitatera eta «haurtxook, elkar maita ezazue» esentzialera itzularazi nahi baitzuen berak («Joanen Testamentua» — hau funtsezkoa da Lessingentzat: «egia», orduan, egintzan datza, ez doktrinan); ez zen kontent ilustratuen intolerantzia eta, askotan, simplismoarekin ere erlijioaren kritikan, Reimarusena berarena salbuetsi gabe: premiazkoa zelakoan bere ustez erlijioaren kritika bera kritikatu eta eztabaidatzea (Ilustrazioko «erlijio natural» arrazionalistak erlijio historikoen balio positiboa erabat ezezagutzen baitzuen: Lessingek, bada, Gizadiaren Hezkuntzako ikuspidea kontraproposatuko du, jada bidea zabalduz Hegelenganaino iristeko); ez zen kontent, auzi eztagarriak latinez tratatuz desaktibatzen zituzten ilustratu elitistekin (bere kontrarioek «*Fragmentoen polemika*» alemanez piztu izana aurpegiaratu diote; Herrialdeko Jaun Braunschweigeiko Dukeari ere latina ez erabili izana gaitzitu zaio oroz gain). Maiz esan izan denaren oso bestela, «Fragmentoen polemika» ez da Ilustrazioaren eta ortodoxiaren artean borrokatu, Ilustrazioaren barruan baizik. Lessingen arerio gailena, Hamburgoko Goeze Pastorea, bete-beteko ilustratua da; jantziagoa eta estriktuagoa, gainera, filosofia arrazionalista ilustratuan, Lessing baino. Lessing independentea da, hain zuzen. Bibliotekaria da, ez pastorea, Goezeri jaulkiko dionez. Bere zeregina testu galdu edo ahaztuak kaleratzea da; aburu irmoak kolokan jartzea, zenakulu txikiko eztabidak jendaurreratzea. Auzi batzuek herri xumearen bistan eta alemanez erabiltzea kaltegarria dela, egotz diezaioke pastoreak; are, horixe egotzi behar dio: pastoreak ongi egiten du hala eginez, eta Lessingek ongi egiten du berea eginez. «Onuragarria eta kaltegarria, handia eta txikia bezain erlatiboa da».

Eztabaidak azken finean onuragarriak izaten direla, uste betekoa da bera. «[Egungo publikoak] ahaztu egin gura duela ematen du, hainbat arazo garrantzitsuren argitzapena [«*Aufklärung*»] kontraesan soilari zor zaiola, eta gizon-emakumeak oraindik ez lirakeela munduan deusi buruz bat etorriko, deusi buruz eztabaidatu izan ez balute oraindik (...). Egia inoiz ez dela eztabaida bidez ebatzi, konforme: eztabaida guztietan irabazi egin du egiak, hala ere. Eztabaidak analisiaren espiritua zorrotzu du, aurreiritzia eta itxura etengabeko kordokan eduki ditu; hitz batean, ezegia apainduari egiaren lekuan esertzea eragotzi dio», idatzi zuen Klotzekin eztabaidan («Antzinakoek heriotza nola irudikatu»). Bere aurreneko idazlanetatik hasita, Lessingek mundu guztiaren jakinduria arruntak eta topikoak kuestionatu izan ditu («Librepentsatzailea»: erlijioaren kritikoa, moralki pertsona zintzoa); zalantzari eta kritikari, hots, Bayleren jokaera «filosofo txikiak» madarikatuari, emankorra oniritzi dio berak («*Zezena eta zekorra*» fabula). Egiaren jabe seguruak ezin ditu jasan inolako esferatan. Bere dogma bakarra da, dogmarik ez dagoela (J. Schneider). Bere «*Bipika bat*»eko («*Eine Duplik*») esakune famatu, mila bider aipatua berriro aipatzeko, egiaren jabetasuna baino egiaren bilaketa hobe da. «Ez egiak, gizakiren batek jabetzan duen edo eduki uste duenak, baizik ahalegin zintzoak, egiaraino iristeko egin denak, egiten du gizakiaren balioa. Izan ere, ez jabetzaren bidez, baizik egiaren ikerketaren bidez zabaltzen dira haren indarrak, horretan bakarrik baitatza haren perfekzio beti hazkorra. Jabetzak lasaitu, nagitu, harrotu egiten du. — Jainkoak bere eskuinean egia oro, eta ezkerrean egiaren irrika beti ernea soilik, egun eta eguzki beti kale egingo dudala gehigarriarekin, eskuan itxita baleuzka, eta esango balit: hauta! Apalpal haren ezkerretara makurtuko nintzaioke eta esan: Aita, emaidazu! Egia hutsa zuretzat bakarrik baita!» [Ez dakit Unamuno gogoratu beharrik egongo den. «Unamuno coincide aquí con Lessing (y acaso con casi todos los románticos), idazten du Ferrater Morak: la incesante conquista de la Verdad es preferible a la propia Verdad», *Unamuno. Bosquejo de una filosofía*, 1985. Hein batean hala da; baina Lessing ez da erromantikoa, noski, eta Lessingen «egiaren bilaketa» inola ere Unamunoren subjektibismoaren zentzuan ulertzerik ez dagoela, E. Cassirerrek aski azpimarratua dago: *Freiheit und Form*, 1975]. Erabakigarria da, pentsatu, jada Descartesek hain berresan zuena, bakoitzak egiten duela soil; inork ez duela ezer pentsatzen, berak pen-

tsatzeke, eta honek fededunen herri xumearentzat berdin balio duela. Pastorea inor ez da besteren lekuan pentsatzeko. Sinplea begitanduko zaigu apika, baina Ilustrazioaren begikera berri bat da Lessingekin hemen argitzen dena, bide luzea ibili beharko duena 1784ko Kanten «Zer da Ilustrazioa?»ren erantzunean berretsita gelditzeraino. Mendelssohnek konparazio batek erakus diezagukeenez, Ilustrazioa arrazionalista den heinean, lehentasuna zuzen pentsatzeak du, ez libre pentsatzeak (hutsegiteko arriskuarekin — Jainkoaren ezkerreko eskua). Lessingentzat, aldiz, zuzen pentsatzea bigarrentiarra da, lehen-lehenengoa beti «norbere begiekin miratzea» (W. Schneiders). Egiaren kontzeptu diferente bat dago barnenean, Cassirerrek ohartarazi gisan: egia teoria edo doktrina bezala, egia praxi bezala.

Egia kristauari edo erlijiosoari bagagozkio, bada, Lessingek «Jauregiaren Parabolarekin» azaldu du bere ikuspuntua *Fragmento en polemikan*. Ba omen zen behin errege bat erresuma handi handi batean, jakintsua eta egingogoa, hiriburuan itzelezko palazio bat zeukana [erlijioa edo «jainkozko jakinduria»], arkitekturarik bitxienekoa. Neurtezinezko tamainakoa zen, erregeak zerbitzari eta gobernurako laguntzaile guzti-guztiak bertan elkartu gura izan baitzituen. Bere handitasun eta bakuntasunagatik harritzen zuen, apainguria aberatsak, ez falta zituela, baino erdeinatu egiten zituela, ematen zuen eta. Arkitekturari adituei gaitzi zitzaiena, fatxadak ziren, leiho eta leihatila bakan batzuekin han hemen, handi ala txikiak, borobil ala karra-tuak, batez ere alabaina ate eta portaleak, forma eta handiera ezberdinenetakoak. Ez zen konprenitzen nola leiho bakan haietatik nahikoa argi hainbat eta hainbat aretotan sar zitekeen. Bakan batzuei bakarrik bururatzen zitzaien egongela gurbilenean beren argia goitik hartzen zutela. Ez zen ulertzen zertarako behar zen ate hainbeste eta hain diferente, alde bakoitzean portale handi batek itxurazkoagoa begitantzzen baitzuen, eta sarreraren egitekoak betetzeko aski izango zen. Sarrera txiki ezberdin ugariago haietatik, jauregira deitu bakoitza, doi-doi haren beharra zegoen tokira azkarrago eta bide hutsezinezkotik zihola, gutxienei otutzen zitzaien. Hala, eztabaidak piztu ziren aditu omenen artean, horietako sutuenak, jauregia barrutik ikusteko aukerarik gutxienean izandakoak, izaten baitziren. Gorabehera bat bazegoen, lehenengotik, istilua nahitaez erraza eta laburra izango zela pentsarazten zuena; baina horrexek bide eman zuen hura arras korapilatuzko

eta luzapen setatsuenerako. Antzinako plano ezberdin batzuek eduki uste baitziren [Izkribu Santuak], palazioa eraiki zuten arkitektoenak omen zirenak; eta plano hauetan berba eta zeinu batzuek aurkitzen ziren, gaur egun ia galdutako hizkuntza eta grafia batean zirrimarratuak. Bakoitzak bere ahal iritzira interpretatzen zituen berba eta zeinuok. Antzinako planoekin bakoitzak beste plano berri bat moldatu zuen [konfesioak eta sektak], eta batzuek hartarainoxe grinatzen ziren beren planoarekin, ezen beraiek haren gainean zin egiteaz gain, besteak ere harexen gainean zin egitera bultzatu eta are behartu nahi izaten baitzituzten. Banaka batzuek bakarrik esaten zuten: «zer axola zaizkigu zuen planoak? Bost axola plano bat ala bestea. Aski dugu, palazio guztia jakinduria maitagarriaz mukurua dagoela, jakinda; eta ederra eta ordena eta ongizatea besterik ez dela handik lurralde guztian zabal-tzen». Zein gaizki hartuak ziren, ordea, maiz, holakoak! Eta inoiz, espiritu barretsuz, plano partikular horietakoren bat ipiapa arakatzen bazuten, haren gainean zin egileek, garraisika, palazioaren beraren suemaile asasinotzat jo ohi zituzten. Baina haiek, ezta zirkinik ere. Jauregiaren barruan lanean zihardutenen lankideak izateko aproposalak beraiek ziren, horregatixe; ez asti eta ez gogorik zuten beraientzat zentzugabeko eztabaidetan nahasteko. Halako batean, planoen matraka [konfesioen gerrak eta polemikak], konpondua baino gehiago, lokartua zegoela, «sua! sua palazioan!» hots egin zuen gauaren erdian zelatariaren deiadarrak [konfesioek mende bat zehar elkar kritikatu ostean, erlijioaren beraren —erlijio ororen— kritika arrazionalista modernoa]. Eta zer gertatu zen, gertatu? Jaiki zen bakoitza bere ohan-tzetik, eta sua jauregian ez balego bezala, bere-bere etxean baizik, ustez zeukan baliotsuenaren bila joan zen arineketan — bere planoaren bila. «Salba dezagun horixe behintzat!», pentsatzen zuen. «Jauregia ezin daiteke propiokiago han erre, hemen dagoena baino». Eta horrela bakoitza bere planoarekin joan zen karrikara lasterka; han, palaziora joaten premiari ordez laguntzera, batak besteari, jauregia seguruenik non zegoen sutan, bere planoaren erakusten zion. «Begira, auzoa; hementxe ari da erretzen! Hemen mendera dezakegu ongienik sua!». Edo: «Ez, ez; hemen hobeto!». «Zer ari zarete esaten? Sua hemen da!». «Zer premiarik dago sua hor egoteko? Hementxe ari da erretzen!» «Hor itzali nahi duenak, itzali dezala berak! Hor nik ez dut itzaliko!». «Nik ere hor ez!» «Ezta nik ere hor!» Eztabaidalari lanpetuegi horienatik palazioa goitik behera kiskalia izango zen, suak

hartu izan balu. Baina iparrargi bat [aurora boreal bat] zen, zelatari izutuek sutearekin nahastu zutena.

Suaren metaforekin polemikari jarraituz: Lessingen «aitzokia», Reimarusen testuak argitara zituela, bai, baina bera ez zegoela haien edukiarekin ados —testuek eragin zezaketen eskandaluaren errudun ez zela, adieraziz bezala—, ipuintxo honekin lekugabetu nahi izan zuen Johann Salomo Semler teologo ilustratuak. Londresko Lord Mayorraren aitzinean gizon bat dago, sua piztu izanaz salatua. Erreketan ari zen etxeko ganbaratik irtetzen ikusi dute. «Atzo arratseko lauretan heldu nintzen auzoaren mandiora», justifikatzen da bera, «eta kandela bat aurkitu nuen han pizturik, morroiek beren axolagabekeria ahaztuta. Gauean beheraino erre izango zen eta eskaile-rari su eman. Nik, sutea egunez piztu zedin, lasto pila baten gainera bota dut. Segituan garra lukanatik kanpora atera da, suponpakoak etorri dira arin-arin, eta sua, gauean oso arriskutsua izango zena, berehalaxe itzali dute». «Zergatik ez duzu kandela hartu eta itzali, kito?», galdetzen dio Lord Mayorrak. «Argia neuk itzali banu, etxeko morroiak ez ziren arduratsuagoak bilakatu izango. Baina orain, halako astrapalada sortu denez gero, kontuzago ibiliko dira etorkizunear». «Hauxe bitxia, gero!», dio Lord Mayorrak. «Zinez, gizatxarra ez da; bakarrik, oso-osea ere ez nonbait». Eta eroetxean giltzaperazi zuen, han dago oraindik.

Lessing bere desadostasunaren atzean ezkututzen zen. Alferrik. Reimarusen ideiak errefutatzeke, eztabaidatu egin behar ziren; eztabaidatzea, sua piztea zen. Eta Lessingi leporaketan zitzaion supiztea. Onenean ere ipuintxoko eroaren parekoa zen. «Eskuetan eskuizkribu bat erori izan balitzaio, bere nagusi Braunschweigeko Etxearen pribilegio eta ondareak halako maneran jaukitzen zituena, eta haien erdiesle maiestatzekoak eta berauen ministrari faltagabeak halako maneran irainketan zituena, nola gure erlijio guztiz santuaren fundatzailearekin eta bere apostoluekin egiten den fragmentoetan, eta Lessing jaunak su-mehatxuzko halako gutun batekin [*«Brandbrief»*] hura munduan barreiatu gura izango balu, zein izango zatekeen bere saria?», zirikatzen zuen Goezek, Lessing bera adina, haren lurraldeko nagusia. Eskuera honekin, kristautasunaren defentsa Jainkoaren defentsa bihurtzen da, eta Jainkoaren defentsan mundu honetako monarkaren eta ordenaren defentsa, Estatuaren defentsa. Polemika, berez ideiena

eta teologikoa baldin bazen, azpian pertsonal eta politikoa bihurtu zen laster. Izan ere, Goezek ezin onartu zuen, erlijio kristauaren egia guztiak eztabaidatuak izan zitezkeelako printzipioa (bere horretan teologia protestanteak problemarik gabe ameti lezakeena) eztabaidaren publikotasun printzipioarekin loturik («hizkuntza alemanean inprimatuz jendepila handiaren eskuetan ipiniz, berari utziz juzga dezan»), honen dimentsio politikoarekin. Eztabaida haizu da, baina eztabaidarako «gaituen» (ilustratuen) zenakuluan. «Lessing jaunak ez al du ikusten, ala ez du ikusi nahi, zer ondorioztatzen den printzipio hone-tatik? Zer ihardetsiko lioke, inork esanen balio: gobernaririk hoberen eta justuenaren gobernu sistemak ez du merezi txalorik, harik eta haren aurkako erreparo posible guzti-guztiak, zentzugabeenak ere, gobernariaren pertsonaren aurkako marmar eta gezurbeltz posible guztiak inprimaturik azaldu eta menekoei eskuetan ipini izan arte...». Erlijio kristauaren oinarrien eztabaidak irekitasun eta publikotasun hesigabeen, autoritate eta ordena sozial ororen oinarriak eraisten ditu, Goezeren gardiz. Hori eragiten duenak, bada, ala kristautasuna superstizio soiltzat dauka, ala ez du ikusi nahi ordena sozialaren doha-tsutasunak kristautasuna duela orpo eta garantia, ala —ebazten edo mehatxatzen du Goezek— honoko printzipio honi atxikitzen zaio: «Herri batek, bat datorren orduko errepublika izan gura duela, zilegi du». Goezek eztabaidazalearentzat iradokitzen duen printzipio hau («dieser rebellische Grundsatz»), mehatxu bezala entzun behar zen momentuko testuinguruan, halaxe agitu zaharra ez zenez gero Ipar Amerikako independentziarekin. «Herriak bere autoritateengandik askatu nahi badu, zilegi du», iraultzaren printzipioa da. (Alegia, Goezeren logikan, bere autoritate erlijiosotik askatzea zilegi badu, autoritate politikotik are gehiago). «Zein arriskutsua den Estatuarentzat berarentzat ez sinestea!» erretolikatu du Patriarkak *Natan*-en. «Gizarteko lotura guztiak askatuta, hautsita geratzen dira, gizakiari ez sinestea zilegi bazaio» (IV, 2). Kristautasunaren kuestio-natze publikoa, hortaz, matxinadaren edo iraultzaren berdina da («*Rebellion*»; Goezeren testuan behin eta berriro errepikatzen dira adiera honetako hitzak). Dударik ez uzteko, protestantismoaren histor-ian aski ezagunak diren asaldatzaila eta matxinoak izendatzen ditu halakoxetzat —beren jokabide ergelarekin kalte negargarrienetako ondorioak ekarri dituzten «bufoiak», Goezeren iritzian— : Krechting, Knipperdolling, Johann van Leyden, Münsterko anabaptistak, XVI.

mendean iraultza komunista erradikal bat ebanjelioaren izenean odol eta garretan egin zutenak hiri hartan, eta —horiekin berdindurik!—, guretzat ezustean, Inazio Loiolakoa. Lagunarte horretan, eta Brutoren konpainian, kokatu behar da Lessing. Alusioak aski gordinak dira. Eta Braunschweigeko Printzeari abisu bat bezala hartu behar dira, behin-goz ordena jarri zezan etxean. Honek, azkenean, ez du beste aukerarik izan, Lessingi fragmentoen argitalpenaren jarraipena debekatzea baino, estreina; polemikaren beraren jarraipena, geroxeago.

Zentsura, Lessingek ez zuen edozein kasutan ezesten. Arte ederretan, arrazoitzen du —txit ilustratuki, puntu honetan—, horien helburua entretenimendua da, berez gizakiarentzat ezpremiatzkoa, horietan legegilearen ikuskapena ezinbestekoa duzu, nolako eta zenbateko entretenimendua herriarentzat haizu izango den erabakitzeko. Zientzian, aldiz, xedea egia baita, eta egia arimarentzat osoki premiatzkoa (egiak norbere jokabide edo praxiarekin bat egiten du), koakziorik txikiena ere tirania litzateke («*Laokoon*», II). Arimaren lehen-tasuna hemen absolutua da. Zentsura, printzipioz, agintearen bete-behar moraletako bat. (Ikuspide hau ohikoa da XVIII. mendean). Baina zentsurarik ezin onar liteke, kontzientziari —arimari— dihoazkion arazoetan. Hala, fragmentoen polemikan arimako interesak zeuden jokoan. Zentsurari ihes egitea erraza zen orduko Alemania lurralde txikituan zatikatuan. Lehenengo batean Lessingek hala egin du, bere erantzunak Goezeri Berlinen eta Hamburgon agertaraziz. Braunschweigeko Dukearen liberaltasunaren froga bat gehiago da, bere bibliotekari gorbizari polemikako deus inon publikatzea, haren lurraldeetatik landa ere, arras debekatzera soil mugatu bada, beste zigorrik gabe. Lessingek, aitzitik, ezin desobedituz bezala ezin etsiz, «proba egin behar dut, ea gutxienez ene pulpitu zaharrean, antzokian, oztoporik gabe predikatzen uzten zaidan», idatzi dio Elise Reimarus, Anonimoaren alabari. Horrela, fragmentoen polemikaren jarraipen legez umotu da —eskuartean lehenago zerabilena, erabili— *Nathan Jakintsua* (1779) «poema dramatiko» (Voltairei hartuz generoaren izendaera hau, ez komedia eta ez tragedia izan nahi baitu, disertazio filosofiko-teologikoa baizik elkarriketa forman).

Nathan tolerantziaren poema bat da, erlijiozko aurreiritzi eta dogmatismo guztien aurka. Lessingek, W. Benjaminek nahiko zukeen eran, izan zitekeen eta ez den historia kontatzen du. Protagonistak

berariaz antitipoak dira: Nathan merkatari judua, zurraren topikoa, zuhurraren ideala izango da; Saladin kurdua, konkistatzaile islamikoa, tolerantziaren eredia (Bocacciok eta Voltairek pintatu bezala: musulmanei buruz gaur beti besterik entzun behar izaten dugun arren, Mozarten «*Serailoko bahiketa*»n ere, Nathanen ia garaikidean — 1782,— Selim paxaa tolerantzia eta eskuzabaltasun zaldunaren eredia da); zaldun tenplarioa, ezertan federik gabeko eszeptikoa, etab. Patriarka bakarrik gelditzen da estereotipoan (inkisitorea); Goezeren karikatura bat, seguruenen. Protagonista positibo denak dira ez ohikoak, ez gehiengotarrak, ez naziotasunaren eta historiaren gatibuak: etorkizunaren promesak. Ekintza ere historiaren uko antzera garaketan da: mendeetan historia elkar borrokatzen eta jazartzen egin dutenek, elkar besarkatuz bukatzen dute. Ekintzaldiko lekua eta denbora bera iragan irreal (XII. mende aldera iruditzekoa, Gurutzadetako menia aldi batean) eta Jerusalem ukroniko/utopiko bateko alde/aldietan. Denek erlijioaren biktimak dirudite, baina —gizakiak lehenago, juduak eta kristau edo musulmanak baino— denek dakite bakoitzak bere erlijioaren kateak apur-gainditzen, egiaren bilaketa indibidual edo kontzientziaren dei pertsonalaren zentzuan. Gizatasunaren poema bat. Bestetik, antzezpoema osoa Probidentziaren kanta bat ere da («*Anti-Candide*»).

Pieza honetatik ezagunena, ordea, Lessingen originala ez den zerbait, da: «Hiru eraztunen parabola», obra osoaren muina, autoreak berak behin eta berriro anaia Karli (1778. 08. 11), Elise Reimarusi (1778. 09. 06) eta Herderri (1779. 01. 10) gutunetan errepikatu duenez, eta tradizio literarioak aho batez aitortu. Hona hemen: Aita batek hiru seme zituen, hirurak berdin esanekoak, hirurak berdin maiteak. Familian tradizioa zegoen, antzina-antzinadanik, eraztun miragarritzko bat, haren jabea Jainkoaren hala gizakien aurrean maitagarri bihurtzen zuena, semerik kutunenari jaraunstekoa, zaharrena zen ala ez zen begiratzeke. Eta eraztuna heredatzen zuena, sendiko buru eta printze guztiek maitatua bilakatzen zen. Aitak, hiru semeak berdin kutunak baitzituen, ezin zuen deliberatu, eraztuna bati ematea eta besteei ez. Joan zen, bada, zilargin trebe batengana, eta guztiz halakoxe beste eraztun bi enkargatu zizkion, berdin-berdinak izan behar zutenak osoki. Zilarginak hiru eraztunak ekarri zizkionean, aitak berak ezin zuen bereizi zein zen jatorritzkoa eta zein kopiak, hain ziren erabat

berdinak hirurak. Hiltzeko ordua etorri zitzaionean, bere semeak deitu zituen banaka bere ondora, eta bakoitzari eraztun bana eman zien. Aita hila zelarik, seme bakoitzak bere eraztuna atera zuen, ni naiz primua, uste zuela. Eginahalak egin arren, ezin zuten inola argitu, zeinena zen originala. Semeek auzitara jo zuten, epaile batek epai zezan, zeinek izan behar zuen familiako buru eta printzea. Epailearen «ez epaia» da hain zuzen *Nathan Jakintsua*-ren mezua, Lessingen tolerantziaren ebanjelioa deitu izan dena, irakurleak eskuan duen liburuan aurkituko du testua (III, 7). Hiru erlijio monoteisten alegoria zoragarri hau Lessingek Boccaccioren *Decameronetik* hartu ditu (*Giornata I, Nov. 3, «Melchisedech Giudeo»*).

Egia erlijiosoaren auzia Lessingek maila teoriko eta praktikoa berri batera pasarazi du. Soluzioa ez da ilustratu askok proposatu duena, hiru erlijioak ezabatu eta «arrazoizko» berri bat asmatzea, «benetan egiazkoa»; hots, ez historikoa. Parabolak erakusten duen bezala, analisiak —arrazoimenak— ez du eraztun bat ala bestea hobesteko biderik ematen. Silogismo eta dedukzio arrazionalaz ezinezkoa da, zein den «egiazki errebelatua», ebaztea. Hots, hiru erlijio (errebelatu) diferente baldin badago, bakoitza munduan «egiazko bakarra» bera, egia erlijiosoa ezin da egia logikoaren kuestioa izan, arazoiketa edo analisi logikoz erabakitzekoa. Zer klasetako egia da hori, orduan? Nathanek ez du jada erlijioen artean egiazkotasun norgehiagokarik paratzen, behiala, gure Jehuda Halevi Tuterako juduak hain zuzen abiatuta, klasikoa izan den eran erlijio guztietako apologistentzat. Nathaneke epaileak (III/7) hirurentzat berdin balio duen elkarmaitasunaren eta tolerantzia eta obra onen aholkua ematen du, epairik ez; egiaren epaia, «hemendik milaka eta milaka urtera»ko epailearen esku uzten da; hots, historiaren esku. Bestela esan, egia erlijiosoa ez da neurtzen balio arrazionalagatik, haren balio historiko, pedagogiko, moralagatik baino. Irakasten edo eragiten duen praxiagatik. «Zer balio du zuzen sinesteak, oker biziz gero?» («*Oldozpenak Herrnhutarrei buruz*»). Eraztunaren eragin magikoa, haren jabea Jainkoak hala gizonek guztiz maitatua bihurtzea baldin bada, hiru semeetarik bakoitzak orain egin behar duena, Jainkoarentzat hala gizon-emakumeentzat guztiz maitagarria bihurtuko duten obretan ahalegitea da. Lehiaketa hori izanen da bakoitzaren «egiaren» froga. Gizakia obratzeko baitago sortua, ez subtilezietan burua hausteko.

Gero, historian, norbere kulturatik —erlijiotik— hasita, egia-
ren bila lehiatzea dagokio bakoitzari, heredatu duen egiari itsu-itsu
makurtzeke: bakoitzaren bizitzako eginbidea da, jarauntsi den ondarea
haztatzea, eraldatzea, eta hastantzea edo norbera —ez norbere baka-
rrik— bihurtzea (Goethek esango duen «bilaka hadi, heu haizena»).
«Hi bezalako gizon bat ez duk gelditzen mugitu gabe jaiotzak halabe-
harrez bota duen tokian: edo baldin gelditzen baduk, gelditzen duk
onena ulertu, arrazoitu eta hautatu duelako». Egiaren bilaketa indibi-
dual hau, gizadiaren egiaren bilaketan kokatzen da: ibai handian nabi-
gatzen duen txalupatxoa. Korronte handian, bakoitzak bere abiada-
txoa. Egiaren bilaketaren historia da gizadiaren historia. Nathanen
antzezturiko historiaren filosofia optimista hau, modu abstraktuagoan
«Gizadiaren Hezkuntza»n garatu du Lessingek. (Sartrek eta baino
lehen, teatroa, funtsean dialogoa, bera ere irakaskuntza baino gehiago
bilaketa praxis bat den filosofiaren espresabide bereiziki egokitzen,
Lessingek ezagutu du). Gauden orain herrialde kristauen esparruan.
Fragmentoen polemikako, eta oro har Lessingen azkenaldi guztiko,
arazo nagusia, errebelazioaren eta giza arrazoimenaren harremana da.
Lessingentzat errebelazioa (edo, hobeki, Itun Zaharreko, Itun Berriko
errebelazioak) urratsez urrats, mailaz maila aitzina doan gizadiaren
heziketa prozesua baizik ez da, gizadiaren hobekuntza etengabeko
batean. Itun Zaharreko haurtzarotik egungo gaztetasun Itun Berrikora
Jesukristok pasarazi du gizadia, ez elizak: alegia, moraltasunaren
araukatzailea gizarte harremanetan, denbora honetako sari eta zigor
materialn kontsidero sinplea izatetik, sari espiritual eternoen peskiza-
tara pasoa. Baina urrun gaude oraindik, ongia ongia izatearren soil
egingo den heldutasun moraletik. Gizadiaren heziketa historia aurkez-
teko, Lessing gorabide triadiko baten irudikapenaz baliatzen da (§§
87-89), Joakin Fiorekoren (1130?-1202) hiru estadio edo ebangelioen
antzera (Hegelek bezalaxe Comtek ere islatu duen irudikapena).
Triada horretan baliabide bat ikusi behar da. Elise Reimarus, azken
urteetako haren konfidente bakanari sinestekotan, «Gizadiaren
Hezkuntza» idazten ari zen Lessingek, ez bide zuen jada asko sines-
ten, gizadiaren perfekziozko egoera bat inoiz erdiestekoa zenik.
Nathaneko pasarte batzuek ere, horrelako usterik eza aski garbi adie-
razten dute apika. Baina Joakin Fiorekoren irudikapenak baliabide
abantailatsu bat eskaintzen zion, historiaren bere kontzeptua gizadia-
ren heziketa historia bezalakoa, janzteko. ideia substantziala da, bere

burua errebelatzen ari den Jainkoaren errebelazioa, hura interpreta-tzen ari den gizadiaren hezkuntza dela. Jainkoak bultzadak, intuizio-ak, noranzkoak ematen ditu (ez doktrina itxiak, dogmak!); gizadiak harantz aurreratzen du. Errebelazioa horrela ulertuz —bultzada, kei-nua—, § 4 eta § 77 artean ez da kontraesanik sumatuko. Bere dohain pertsonalak era horretan garatzen eta garatzenago dituen gizakia, bere patuaz eta konpromiso moralaz geroz eta ohartuagoa da, jakitun, «egia errebelatuak arrazoimenaren egiak bihurtzea beharrezkoa dela azken batean» (§ 76), arrazoizkoa, buruenean, ongia ongiaren amorez bilatzea eta egitea izanen delarik. Gizakiaren oraingoxe egoera, behia-lakoaren aldean, gizartean arautzaile moral gisa «mundu honetako zigorrek eta sariak bakarrik» eragiten zutenekoaren aldean (§ 96), gaur egun «behin betiko sariaren itxaropenak» (§ 97) eragitenago gaituela da; baina oraindik ere giza bihotza «bertutea, bere betiko ondorio zoriotsuengatik bakarrik, maitatzeko gai da» (§ 79), hots, bertutea-ren merkataria funtsean. «Bertutea, bertutea delako besterik gabe» maita dadinean (§ 80), erdietsi izango da «argikundeko [«Aufklärung»] maila gorena» eta, horrekin, gizadiaren hezkuntza historiaren helburua (§ 82).

Oso ilun eta problematikoa, bere baitatik etengabe errebelatzen ari eta horrela gizadiaren hezitzaile omen den Jainko hori, zein/zer den zehazki, izanen da. Azkeneko polemika mingotsa horren inguru-an lehertu da Lessing hil eta gero kasu honetan. Labur-labur aipat-zeko: F. H. Jacobik estreinako aldiz 1780ko uztaillean bisitatu du Lessing Wolfenbüttelen bost egun, daborduko nahiko makal zegoela; bigarren aldiz abuztuan, beste bost egun, Halberstadten, J. L. Gleim lagunaren baitan. Sei hilabete geroago zendu da Lessing. Jacobik bien arteko solasen memoriak argitara dituenean, Lessingen «testamentu filosofikoa» bezala ikusi ziren haiek. Jacobiren anotazioetan, Jainkotasunaren kontzeptu ortodoxoek ez diotela engoitik deus esaten, aitortzen du Lessingek; eta haren lekuan panteismoaren «Hen kai pan» («Bat eta Dena») eslogana beretzen du. Jainkoa eta mundua, dena bat. Jainkoa Natura litzateke, beraz: Deus sive Natura, Spinozaren espresioan. Ez han urrun egote geldi denboragabe bat, Jainkoarena; baizik etengabeko bilakaera hementxe gaindi. Jainkoa, unibertsoaren arima, Naturan zabal-hedatzen, gizakian eta historian errebelatzen, mailaz maila etikotasun gorenera altxatzen. «Spinozaren

filosofia beste filosofiarik ez dago», adierazi ei dio espreski Jacobiri. Hor zegoen, gainera, Lessingen spinozismoa erakusteko, «*Gizadiaren Hezkuntza*»ko § 73 bihurria... Zartada bat izan zen, oroitzen da Goethe («Asmazio eta Egia»); eta halakoa, hartan Mendelssohnek, Alemaniako «gizaseme ohoragarrietakoak» Goetheren begietan, bizia galdu baitu. Kontatzen baitzen, adiskidearen defentsan Jacobiri lehenbailehen erantzuteko larri, goizeko hotzetan inprimeriara kurritu zuela, eta hala hoztu eta hil. Edonola ere, Jacobiren agerpenetan baze- goen adiskideak zertan larritu. Spinozismoa ateismoaren sinonimoa zen. Ateismoa, aldiz, teologikoa adina bekatu filosofikoa zen orduan, irrazionalismoaren berdina (arrazionalismo klasikoan —eta Poperen poesian, adibidez— Jainkoa mundua arrazionalki ulertzeko matematika bezain elementu ezinbestekoa kontsideratzen baitzen, matematikaren zentzu berean hain zuzen); bekatu politiko heriozkoa zen, batez ere, matxinadaren berdina, Goezeren susmorik beltzenak berresteko. Jarraiko «panteismoaren polemikaz» eta Lessingen baliz- ko spinozismoaz ez daukagu hemen zertan luzatu.

Lessingen bizitza bezala pentsamendua, fragmentoka osatua da. Interprete askoren okerra, dio J. Schneiderrek, Lessing, berak bere burua ulertu zuena baino hobeto, ulertu gura izatea da. Fragmento utzi zituen pentsabide, abiagune, aieru ezberdinak, elkarri doitu eta itsatsi nahi izaten dituzte, hark inoiz izan ez duen pentsamendu borobildu bat osatzeko. (Diltheyk espreski, «haren pentsamendua osatu beste erre- mediorik ez dago», esanez abiatzen du bere ikerketa). Hala, Lessingik diferenteenak eta kontraesankorrenak asmatu izan dira, interpretazio- en arabera. Beharbada interpretazioa bera fragmento uztea dugu zin- tzoena, gure kasuan, euskaraz ere F. Schlegelen juzgua egiaztatu ahal dadin: Lessing dela, autore alemanen artean, norberak pentsatzera era- giten duenena.

Joxe Azurmendi

Bibliografia

a) Lessingen obra

Sämtliche Schriften, arg. K. Lachmann — F. Muncker, 23 bol., Stuttgart-Berlin-Leipzig, 1886-1924 [birrarg.: Berlin 1968]. Bereiz argitaratua: *Briefe von und an G. E. Lessing*, arg. F. Muncker, 5 bol., Leipzig 1904-1907

Werke, arg. J. Petersen — W. V. Olshausen, 25 bol., Berlin 1925-1935 [birrarg.: Hildesheim 1970]

Werke, arg. H. G. Göpfert, 8 bol., München 1970 [birrarg.: Darmstadt 1996]

Werke und Briefe in zwölf Bänden, arg. W. Barner et al., Frankfurt 1985 eta hurr. (oraindik argitarabidean)

Escritos filosóficos y teológicos, arg. A. Andreu Rodrigo, Madril 1982

b) Lessingen biografiak

BARK, J., *G. E. Lessing. Leben und Werk*, Stuttgart 1986

BRENNER, P. J., *G. E. Lessing*, Stuttgart 2000

DANZEL, T. W. - GUHRAUER, G. E., *G. E. Lessing. Sein Leben und seine Werke*, 2 bol., Leipzig 1849-1854

HILDEBRANDT, D., *Lessing. Biographie einer Emanzipation*, Frankfurt/Berlin/Wien 1982

HILLEN, G., *Lessing-Chronik. Daten zu Leben und Werk*, München/Wien 1979

KRÖGER, W., *G. E. Lessing*, Stuttgart 1995

MEHRING, F., *Die Lessing-Legende*, Frankfurt 1974

SEIDEL, S., *G. E. Lessing*, Leipzig 1983

SCHMIDT, E., *Lessing. Geschichte seines Lebens und seiner Schriften*, 2 bol., Berlin 1884-1892 [birrarg.: Hildesheim 1983]

Sichelschmidt, G., *Lessing. Der Mann und sein Werk*, Düsseldorf 1989

c) Sarrera orokorrak: Lessingen garaiaz

ALEY, P., *G. E. Lessing. Ein stilisiertes Vorbild, ein manipulierter Autor, ein falsch verstandenes Genie*, Essen 1994

ANDREU RODRIGO, A., «Lessing: quimera y anagnórisis», in: Lessing, G. E., *Escritos filosóficos y teológicos*, Madril 1982, 25-141

BARNER, W., et al., *Lessing. Epoche, Werk, Wirkung*, München 1975

BARNER, W. - REH, A. M. (arg.), *Nation und Gelehrtenrepublik*.

Lessing im europäischen Zusammenhang, Detroit-München 1984

BAUER, G. eta S. (arg.), *G. E. Lessing*, Darmstadt 1968

GUTHKE, K., *G. E. Lessing*, Stuttgart 1979

HOPPE, K., *Das Geistesleben in Braunschweig zur Zeit Lessings*, Braunschweig 1929

JACOBS, J., *Lessing. Eine Einführung*, München 1986

OEHKE, W., *Lessing und seine Zeit*, 2 bol., München 1929

RILLA, W., *Lessing und sein Zeitalter*, Berlin 1959

SEIDEL, S., *G. E. Lessing, 1729-1781. Eine Einführung in sein Leben und Werk*, Berlin 1963

VV., *Lessing und die Zeit der Aufklärung*, Göttingen 1968

d) Lessing literaturaren historian

BÖCKMANN, P., *Formgeschichte der deutschen Literatur*, I. bol., »Von der Sinnbildsprache zur Ausdruckssprache«, Hamburgo 1965

GAEDE, F., *Humanismus, Barock, Aufklärung*, Bern-München 1971

GRIMMIGER, R. (arg.), «Deutsche Aufklärung bis zur Französischen Revolution», in: *Hansers Sozialgeschichte der deutschen Literatur*, München 1980

KOMMERELL, M., *Lessing y Aristóteles. Investigación acerca de la teoría de la tragedia*, Madril 1990

VILLACAÑAS BERLANGA, J. L., *Tragedia y teodicea de la historia. El destino de los ideales en Lessing y Schiller*, Madril 1993

WIESE, B. von (arg.), *Deutsche Dichter des 18. Jahrhunderts*, Berlin 1977

e) Lessing ideien historian

BOLLACHER, M., *Lessing. Vernunft und Geschichte. Untersuchungen zum Problem religiöser Aufklärung in den Spätschriften*, Tübingen 1978

BOTHE, B., *Glauben und Erkennen. Studie zur Religionsphilosophie Lessings*, Meisenheim am Glan 1972

CASSIRER, E., *La filosofía de la Ilustración*, Mexiko 1984

CASSIRER, E., *Freiheit und Form. Studien zur deutschen Geistesgeschichte*, Darmstadt 1975

DILTHEY, W., «G. E. Lessing», in: *Vida y poesía*, Mexiko 1978, 27-125

FRANZBACH, M., *Lessings Huarte-Übersetzung (1752). Die Rezeption und Wirkungsgeschichte des «Examen de ingenios para las ciencias» (175) in Deutschland*, Hamburgo 1965 [Gaztelaniazko itzulpena dago]

KONDYLIS, P., *Die Aufklärung im Rahmen des neuzeitlichen Rationalismus*, Stuttgart 1981

MATE, R. - NIEWÖHNER, F. (arg.), *La Ilustración en España y Alemania*, Bartzelona 1989

OELMÜLLER, W., *Die unbefriedigte Aufklärung. Beiträge zu einer Theorie der Moderne von Lessing, Kant und Hegel*, Frankfurt 1969

SCHILSON, A., *Lessings Christentum*, Göttingen 1980

SCHNEIDER, J., *Lessings Stellung zur Theologie vor der Herausgabe der «Wolfenbütteler Fragmente»*, 's-Gravenhage 1953

THIELICKE, H., *Offenbarung, Vernunft und Existenz. Studien zur Religionsphilosophie Lessings*, Gütersloh 1957

e) Bibliografiak

KUHLES, D., *Lessing-Bibliographie 1971-1985*, Berlin-Weimar 1988

MILDE, W., *Gesamtverzeichnis der Lessings-Handschriften*, 2 bol., Heidelberg 1982 eta 2000

SEIFERT, S., *Lessing-Bibliographie*, Berlin-Weimar 1973

Lessing Yearbook, München 1969 eta hurr.